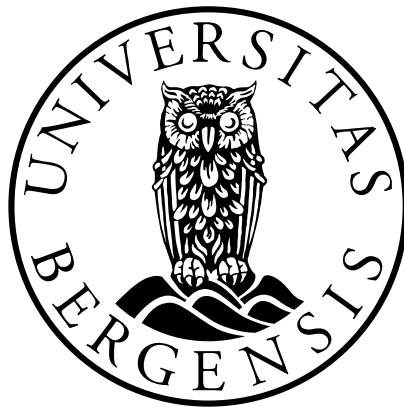

Ugifte samboeres rettslige stilling

Kandidatnummer: 199944

Antall ord: 12821

JUS399 Masteroppgave/JUS398 Masteroppgave

Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

9. desember 2014

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	3
1.1 Emnets aktualitet.....	3
1.2 Definisjon av samboere.....	4
1.3 Oppgavens videre oppbygging.....	5
2. Ugifte samboeres rettslige stilling under samboerforholdet.....	6
2.1 Det økonomiske forholdet mellom samboere.....	6
2.1.1 Utgangspunkt.....	6
2.1.2 Samboeres eiendomsrett.....	6
2.1.2.1 Utgangspunkt.....	6
2.1.2.2 Sameie som følge av avtale.....	7
2.1.2.3 Sameie som følge av bestemmelse fra andre.....	8
2.1.2.4 Sameie som følge av ervervsbidrag.....	8
2.1.3 Samboeres råderett.....	10
2.1.4 Samboeres ansvar for gjeld.....	11
2.1.5 Ingen underholdsplikt.....	12
2.1.6 Ingen innsynsrett i samboerens økonomi.....	12
2.2 Det økonomiske forholdet til utenforstående.....	12
2.2.1 Rettsvern overfor godtroende tredjeperson.....	12
2.2.2 Eierforhold ved kreditorforfølgning.....	13
2.2.2.1 Utgangspunkt.....	13
2.2.2.2 Felles bolig.....	13
2.2.2.3 Omstøtelse av gaver mellom samboere.....	14
2.3 Trygderettigheter.....	14
2.3.1 Trygderettens definisjon av samboere.....	14
2.3.2 Alders- og uførepensjon.....	15
2.3.2.1 Utgangspunkt.....	15
2.3.2.2 Grunnpensjon.....	16
2.3.2.3 Tilleggspensjon.....	16
2.3.2.4 Sært tillegg.....	16
2.3.2.5 Minstepensjon.....	17
2.3.3 Stønad til enslige forsørgere.....	17
2.3.3.1 Overgangsstønad.....	17
2.3.3.2 Stønad til barnetilsyn.....	17
2.3.3.3 Stønad til utdanning.....	18
2.3.3.4 Tilskott til flytting for å komme i arbeid.....	18
2.3.4 Barnetrygd.....	18
2.4 Sosiale ytelser.....	19
2.4.1 Økonomisk stønad.....	19

2.4.2 Ytelser fra Husbanken.....	20
2.4.3 Støtte fra Statens lånekasse.....	20
2.4.4 Fri rettshjelp.....	20
2.5 Skatt.....	20
2.6 Forsikring.....	21
2.6.1 Ulike typer forsikring.....	21
2.6.2 Skadeforsikring.....	22
2.6.2.1 Er samboeren medforsikret?.....	22
2.6.2.2 Identifikasjon.....	22
2.6.3 Yrkesskadeforsikring.....	23
2.7 Samboerskapets betydning for forholdet til felles barn.....	23
2.7.1 Farskap.....	23
2.7.2 Medmorskap.....	24
2.7.3 Foreldreansvar.....	25
2.8 Samboerskapets betydning på andre områder.....	25
2.8.1 Hvem skal regnes som pårørende?.....	25
2.8.2 Bevisfritak og fritak fra vitneplikt.....	26
2.8.3 Oppholdstillatelse for utlendinger.....	27
3. Ugifte samboeres rettslige stilling ved samlivsbrudd.....	28
3.1 Det økonomiske oppgjøret.....	28
3.1.1 Utgangspunkt.....	28
3.1.2 Felles bolig og innbo.....	29
3.1.3 Vederlag.....	29
3.1.4 Underholdsbidrag.....	32
3.2 Forholdet til felles barn ved samlivets opphør.....	32
3.2.1 Utgangspunkt.....	32
3.2.2 Foreldreansvar.....	32
3.2.3 Hvor skal barnet bo fast?.....	33
3.2.4 Samværsrett.....	33
3.2.5 Underholdsbidrag til barn.....	34
4. Gjenlevende samboers rettslige stilling.....	36
4.1 Gjenlevende samboers arverettslige stilling.....	36
4.1.1 Utgangspunkt.....	36
4.1.2 Arvelovens definisjon av samboere.....	36
4.1.3 Legalarverett for samboere med felles barn.....	37
4.1.4 Utvidet testasjonsrett etter fem års samboerskap.....	37
4.1.5 Gjenlevende samboers rett til uskifte.....	38
4.1.5.1 Utgangspunkt.....	38
4.1.5.2 Uskiftets omfang.....	38
4.2 Andre økonomiske rettigheter.....	40
4.2.1 Livsforsikring.....	40

4.2.2 Etterlattepensjon.....	40
4.3 Foreldreansvaret for felles barn.....	41
5. Litteraturliste.....	42

1. Innledning

1.1 Emnets aktualitet

Stadig flere velger å leve sammen som samboere, og dette er i dag en vanlig samlivsform i Norge. I dagens norske samfunn er det uvanlig å starte et samliv ved å gifte seg. Statistikken viser at blant personer under 30 år er det vanligere å være samboer enn å være gift.¹ Andelen samboere i forhold til gifte har økt gradvis fra 1980-tallet. I perioden 1993-1995 var 20 prosent av dem som levde i samliv, samboere. Frem mot 2004 økte andelen til 25 prosent, og i 2011 kom den opp i 26 prosent.² Denne utviklingen har medført at vel halvparten av alle barn som fødes i Norge i dag fødes utenfor ekteskap, mot bare vel 3 prosent på 1950-tallet.³

Mange ser samboerskap som et forstadium til ekteskapet og gifter seg etter å ha bodd sammen en stund, men mange velger også samboerskap som en varig ordning. Holdningene til samboerskap har endret seg sterkt de siste tiår, og det er nå, med få unntak, en allment akseptert samlivsform. Men til tross for at samboerskap blir stadig mer vanlig, har vi ingen samboerlov i Norge. Samboerretten er i stor grad preget av ulovfestet rett, og samboeres rettslige stilling fremstår som uoversiktlig og til dels uklar. Siden samboerskap i dag er så akseptert og utbredt, er det nok mange samboere som lever i den tro at deres rettslige stilling er den samme som for ektefeller, men slik er det ikke. Når man inngår ekteskap får man del i en rekke regler, blant annet om hva som skjer dersom man får barn, dersom man skiller seg, eller dersom den ene ektefellen dør. Dette sparer folk for mye usikkerhet. Noe tilsvarende finnes ikke for samboere.

At samboerskap ligner på ekteskap kan ikke begrunne en analogisk anvendelse av ekteskapsloven. Ekteskapsloven forutsetter at partene har formalisert sitt forhold gjennom vigselen. Det er denne offentligrettslige akten som utløser lovens regler. Samboere har ikke akseptert noen slik generell regulering.⁴ Dersom samboere vil sikre seg den samme rettslige stillingen som ektefeller har, må de lage en rekke avtaler seg imellom.

¹ Statistisk sentralbyrå (SSB), «Dette er Norge 2014. Hva tallene forteller.» s. 6.

² <http://www.ssb.no/samboer/> (aksessert 08.12.14)

³ Statistisk sentralbyrå (SSB), «Dette er Norge 2014. Hva tallene forteller.» s. 4

⁴ Peter Lødrup & Tone Sverdrup, «Familieretten», 7. utgave, 2011 (heretter Lødrup/Sverdrup), s. 336

Vi har ingen nyere oversikt over ugifte samboeres rettslige stilling. Kirsti Strøm Bull ga i 1990 ut boken «Ugift samliv», og Inge Unneberg ga i 1996 ut tre hefter⁵ om samboeres rettslige stilling, men vi mangler nyere litteratur om emnet. Dette innebærer at det kan være vanskelig for ugifte samboere å få oversikt over hvilke rettigheter og plikter samboerskapet medfører for dem. I denne oppgaven ønsker jeg derfor å gi en oversiktlig fremstilling av ugifte samboeres rettslige stilling i dag. Jeg ønsker å presentere samboeres rettslige stilling under samboerskapet, men også ved samboerskapets opphør som følge av brudd eller død.

1.2 Definisjon av samboere

Det finnes ikke noen entydig og generell definisjon av samboere i norsk rett. Dette har heller ikke vært ønskelig, da behovene og hensynene på de ulike rettsområder er forskjellige.⁶ Kravene til samboerskapets art og varighet varierer derfor fra rettsområde til rettsområde, avhengig av hvilke hensyn reglene skal ivareta. Men i de nye arvereglene som trådte i kraft 1. juli 2009, finner vi en definisjon som kan være veiledende, selv om den kun gjelder for arveloven⁷. I arveloven defineres samboerskap som ”at to personar over 18 år, som korkje er gift, registrert partner eller sambuar med andre, lever saman i eit ekteskapsliknande forhold.”⁸ Forholdet må altså etter arveloven være «ekteskapsliknande» for å kvalifisere som samboerskap. Det fremgår av forarbeidene at dette innebærer at partene må ha felles husholdning, og at forholdet tar sikte på en viss stabilitet. Det kreves imidlertid ikke at partene har felles økonomi. Det er heller ikke et krav at det skal være et seksuelt forhold mellom dem.⁹ Både homofile og heterofile samboere omfattes av definisjonen. Det må avgrenses mot nære slektninger som bor sammen, eller rene bofellesskap hvor det ikke dreier seg om et ekteskapsliknende forhold.¹⁰

⁵ «Samboere – vi skal flytte sammen», «Samboere – etter samlivsbruddet» og «Samboere – når samboeren dør».

⁶ Ot.prp. nr.73 (2007-2008) «Om lov om endringer i arveloven m.v (arv og uskifte for samboere)» (heretter Ot.prp. 73) s. 21.

⁷ Lov 3. mars 1972 nr.5 om arv m.m. (heretter arveloven).

⁸ Arveloven §28a første ledd.

⁹ Ot. prp. 73 s. 46.

¹⁰ Arveloven §28 a annet ledd annet punktum, jf. Lov 4. juli 1991 nr.47 om ekteskap (heretter ekteskapsloven) §3.

1.3 Oppgavens videre oppbygging

Jeg vil gi en tredelt fremstilling av ugifte samboeres rettslige stilling. Det første jeg vil ta for meg er ugifte samboeres rettslige stilling under samboerforholdet, herunder blant annet det økonomiske forholdet mellom samboerne, trygderettigheter og samboerskapets betydning i forhold til felles barn. Deretter vil jeg gjennomgå ugifte samboeres rettslige stilling ved samlivsbrudd, blant annet det økonomiske oppgjøret og konsekvenser i forholdet til felles barn. Til slutt vil jeg presentere gjenlevende samboers rettslige stilling ved den andre samboerens død, herunder gjenlevende samboers rett til arv og uskifte.

2. Ugifte samboeres rettslige stilling under samboerforholdet

2.1 Det økonomiske forholdet mellom samboere

2.1.1 Utgangspunkt

I ekteskapsretten finnes det mange regler som omhandler ektefellers formuerettslige forhold. Slike spesielle lovregler finnes ikke for samboere. Dette medfører at det er alminnelige formuerettslige prinsipper som legges til grunn når det gjelder deres eiendomsforhold, med mindre samboerne har avtalt noe annet. For å unngå senere konflikter, bør samboerne allerede ved samboerforholdets begynnelse skrive en samboeravtale som kan skape klarhet i eierforhold og gjeldsansvar. Men selv om det er blitt stadig vanligere å inngå slike samboeravtaler, er det bare 22 prosent av dem som lever i samboerskap som har en slik avtale.¹¹

Nedenfor vil jeg se nærmere på ulike aspekter ved det økonomiske forholdet mellom samboere.

2.1.2 Samboeres eiendomsrett

2.1.2.1 Utgangspunkt

Eierforholdet er avgjørende for hvilke eiendeler hver enkelt samboer råder over og hva kreditor kan ta beslag i. Også ved oppgjør etter endt samliv er eierforholdet avgjørende for hvordan eiendelene skal fordeles mellom samboerne. I et samboerskap er det derfor viktig å ha oversikt over hvem som eier hva. Eierforholdet fastlegges i all hovedsak på samme måte i samboerforhold som i ekteskap. I utgangspunktet eier hver av samboerne det de har med seg inn i samboerforholdet og det de senere erverver.

Når man lever sammen er det imidlertid vanlig at man også eier ting sammen. For at et sameie skal stiftes mellom samboerne må det foreligge et rettsgrunnlag. I følge Lødrup og Sverdrup kan sameie mellom ektefeller og samboere stiftes på tre måter; med grunnlag i avtale mellom

¹¹ Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), «Økonomisk likestilling blant gifte og samboende» (2013), s. 32.

samboerne, som følge av bestemmelse fra andre, eller som følge av samboernes ervervsbidrag.¹² Denne inndelingen har vært kritisert, blant annet av Tarjei Bekkedal.¹³ Jeg velger likevel å holde meg til denne inndelingen, siden den fortsatt kan sies å være den rådende i juridisk teori. Nedenfor vil jeg se nærmere på disse ulike rettsgrunnlagene for sameie.

2.1.2.2 Sameie som følge av avtale

Samboere står, på lik linje med ektefeller, stort sett fritt til å avtale hvem som skal være eier av de enkelte eiendelene. Det gjelder heller ingen formkrav for slike avtaler. Dette gjelder både for eiendeler som samboerne tar med seg inn i samboerskapet og eiendeler som de senere erverver. For å unngå usikkerhet bør samboerne ved anskaffelsen av nye eiendeler av en viss verdi, sørge for å sikre sin eiendomsrett ved avtale. Dersom to samboere for eksempel er enig om at de har anskaffet en bolig sammen, bør de derfor sørge for at dette kommer til uttrykk ved at skjøtet på boligeiendommen lyder på begge to. På denne måten unngår man senere diskusjoner om eierforholdet.¹⁴ Man sørger også for at den som ellers ville opptrådt som en «skjult sameier» får sikret sin eiendomsrett i forhold til en godtroende tredjemann.¹⁵

Ekteskapsloven §50 annet ledd forbyr en ektefelle å inngå avtale om at alt vedkommende eier eller senere erverver skal tilfalle den andre ektefellen. Det finnes ikke noen tilsvarende bestemmelse for samboere. Samboere står derfor i utgangspunktet fritt til å inngå slike altomfattende avtaler. Men en slik avtale kan by på utfordringer. En slik avtale kan anses som en form for selvumyndiggjørelse hvor man binder seg til at samboeren skal bli eier av alt man eier eller senere erverver. Hvis en slik avtale ikke har noe fornuftig formål, kan den være ugyldig i henhold til avtaleloven¹⁶ §36. Slik ugyldighet kan foreligge selv om avtalen synes rimelig og fornuftig ved inngåelsen. Samlivet kan utvikle seg på en slik måte at avtalen senere fremstår som urimelig. At generalklausulen i avtaleloven §36 kan anvendes på avtaler mellom ugifte samboere fremgår av forarbeidene.¹⁷ Men det fremgår også av forarbeidene at «urimelig» må oppfattes som et i seg selv ganske strengt kriterium som det ikke vil være

¹² Lødrup/Sverdrup, s.137, Tone Sverdrup, «Sameie i ekteskap og samboerforhold», Jussens Venner 2000, s. 251–271 (s. 255), Tone Sverdrup, «Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv», 1997, s. 10 flg.

¹³ «Felles prosjekt; om sameie i ekteskaps- og samboerforhold», Jussens Venner 03/2012, s. 159-183.

¹⁴ Kirsti Strøm Bull, «Ugift samliv», 1990 (heretter Strøm Bull), s. 32.

¹⁵ Se nærmere om rettsvern ovenfor godtroende tredjeperson under punkt 2.2.1.

¹⁶ Lov 31. mai 1918 nr.4 om avslutning av avtaler, om fulmakt og om ugyldige viljeserklæringer.

¹⁷ NOU 1979:32, «Formuerettslig lempingsregel», s. 43.

kurant å påberope. Terskelen for lemping av en samboeravtale etter avtaleloven §36 ligger altså høyt.

2.1.2.3 Sameie som følge av bestemmelse fra andre

Arv eller gave kan bli sameie mellom samboere som følge av at arvelater eller giver har gjort det klart at arven eller gaven skal være til begge samboerne. Når det gjelder arv må det fremgå av testament at arven skal være til begge samboerne.¹⁸ Men dersom det dreier seg om større gaver som er gitt av den ene samboerens familie, kan det være naturlig å anse gaven som ervervet av den samboer hvis familie har gitt gaven, selv om den er gitt til begge to. Når man skal vurdere hvem som er eier av gaven må man ikke bare se på det formelle, men også vurdere hvem giveren har ønsket å tilgodese. Selv om bryllupsgaver blir gitt til både bruden og brudgommen er oppfatningen i juridisk teori at bruden er å anse som eier av de gaver som er gitt av hennes slekt og brudgommen er å anse som eier av de gaver som er gitt av hans slekt. Den samme betraktningmåte kan legges til grunn når det gjelder gaver til samboere.¹⁹

2.1.2.4 Sameie som følge av ervervsbidrag

Dersom partene ikke har inngått avtale om eierforholdet, og det ikke fremgår av bestemmelse fra andre, beror dette på ervervs måten. Ved kjøp og annet avtaleervert er utgangspunktet at den som er part i avtalen blir eier. Dersom det dreier seg om kjøp av eiendeler som er til felles personlig bruk, er utgangspunktet at den som har ytet de direkte bidragene, som for eksempel egenkapital, selvbyggerinnsats, nedbetaling av lån og så videre, blir eier.²⁰ Men selv om bare den ene har ytet direkte bidrag, kan den andre bli medeier ved å yte indirekte bidrag til ervervet, for eksempel i form av betaling av forbruksutgifter eller arbeid i hjemmet.

I følge Lødrup og Sverdrup må to vilkår være oppfylt for at den indirekte bidragsyteren skal bli medeier. Vedkommende må for det første ha medvirket til anskaffelsen, enten direkte eller indirekte. For det andre må ervervet være et felles anliggende for samboerne. Hvorvidt sameie er stiftet, avgjøres etter en skjønnsmessig vurdering, hvor graden av medvirkning står sentralt, men også hvilket fellesskap det har vært rundt planlegging, anskaffelse og bruk av eiendelen. Det er altså hovedsakelig den samme stiftelsesvurdering i samboerforhold som i ekteskap.²¹

¹⁸ Arveloven §48 første ledd

¹⁹ Strøm Bull s. 31.

²⁰ Lødrup/Sverdrup s. 139.

²¹ Lødrup/Sverdrup s. 342.

I Rt. 1984 s. 497 uttaler Høyesterett at grunnlaget «for sameie kan ved siden av avtale eksempelvis være at (..) enkelte eiendeler er innbrakt på en slik måte at man etter en konkret vurdering kommer til at de tilhører partene i fellesskap». Hvis for eksempel en bolig er kjøpt for midler som mannen har spart av sin inntekt og for lån tatt opp i hans navn, er det ikke gitt at han er eier av boligen. Dersom kvinnen også har hatt inntekt kan hun ha muliggjort mannens sparing ved å dekke familiens daglige utgifter til mat, klær og lignende. I Rt. 2011 s. 1168 fastslås det at det i samboerskap er mest naturlig å ta utgangspunkt i at familiens forbrukskostnader skal deles likt mellom samboerne.²² Dersom kvinnen også har betalt mannens del av familiens forbruksutgifter, har hun bidratt til at mannen har kunnet investere sin inntekt i varige verdier. Hun har frigjort kapital for mannen, og dermed indirekte bidratt til anskaffelsen av boligen. Boligen må derfor sies å være innbrakt på en slik måte at den må bli sameie mellom samboerne, da anskaffelsen er resultat av et samarbeid mellom dem.

Sameie mellom samboere kan også oppstå selv om den ene ikke har hatt økonomiske midler eller har hatt langt mer beskjedne midler enn den andre. Denne typen sameie kalles ofte husmorsameie. Dette går ut på at hjemmeværende samboer ikke bidrar med penger til anskaffelsen, men bidrar ved å stelle hus og hjem, ta seg av barna og lignende, mens den andre er utarbeidende. I samboerforhold finnes det ingen lovfestet regel om at arbeid i hjemmet skal tillegges vekt ved vurderingen av hvem som har ervervet eiendeler til felles personlig bruk, slik som i ekteskapsloven §31 tredje ledd. Men det fremgår av rettspraksis at både arbeid i hjemmet og betaling av forbruksutgifter er relevante bidrag til ervervet også i samboerforhold. I Rt. 1978 s. 1352 hadde samboerne levd sammen i 6 år, og tvisten mellom mannens dødsbo og kvinnen gjaldt eierandelens størrelse i et sameie bestående av en rekke eiendeler, blant annet en hytte. Mannen hadde stått for størstedelen av de direkte bidragene til anskaffelsene, mens kvinnen hadde betalt løpende forbruksutgifter av sin inntekt. Han hadde samlet sett bidratt med en større finansiell innsats enn henne under samlivet, men hun hadde i tillegg utført husarbeidet. Førstvoterende påpekte at kvinnens innsats i hjemmet muliggjorde mannens arbeidsinnsats på hytten, samt medførte vesentlige besparelser for ham i alle år. Førstvoterende mente derfor at kvinnens innsats i hjemmet ikke bare har medvirket til anskaffelse av hytten, men også til å opprettholde og forøke sameiet for øvrig. Kvinnen ble derfor ansett å eie en halvpart av eiendelene.

²² Avsnitt 30.

Ved vurderingen av hvem som er å anse som eier er det altså ikke tilstrekkelig å se på hvem som utad står som eier. Men ved en tvist om eierforholdet der den ene utad fremstår som eneeier, må den som påstår å ha en skjult medeiendomsrett påvise at han eller hun er medeier. For å unngå konflikt bør man derfor allerede ved anskaffelsen få sikret sin medeiendomsrett ved avtale.²³

2.1.3 Samboeres råderett

Det er et alminnelig formuerettslig prinsipp at alle rettssubjekter råder fritt over sine eiendeler, innenfor de grensene som rettsordenen setter, og dette gjelder selvsagt også samboere. Dette innebærer at hver av partene har full rettslig og faktisk disposisjonsfrihet over det han eller hun eier. En samboer kan derfor, i motsetning til en ektefelle, fritt selge eller pantsette sin bolig uten samtykke fra den andre samboeren.²⁴ Sameieloven²⁵ setter imidlertid begrensninger i råderetten dersom eiendommen er sameie mellom samboerne.

Rådigheten over det samboerne eier sammen reguleres av sameieloven med mindre noe annet følger av avtale mellom dem, eller av særlige rettsforhold.²⁶ Når det gjelder den faktiske råderetten er utgangspunktet at hver av sameierne har fulle eierrådigheter, men at rådigheten av hensyn til medeieren er begrenset kvalitativt og kvantitativt. Gjenstanden kan av den enkelte samboer bare benyttes til det formål den er anskaffet for eller benyttes på en måte som følger av vanlig bruk. Omfanget av den enkelte medeiers bruk skal ifølge §3 annet ledd svare til eierandelens størrelse. Men det særegne forholdet som består mellom samboerne vil imidlertid normalt tilsi en annen fordeling av bruken enn det som følger av eierandelens størrelse, særlig for de vanligste sameiegjenstandene. Mange sameiegjenstander bruker samboerne i fellesskap, de bor for eksempel sammen i boligen og benytter hytten samtidig. Mellom samboere kan det derfor sies å foreligge et slikt særlig rettsforhold at bestemmelsen i sameieloven §3 annet ledd ikke bør få anvendelse, jf. §1.

Eiendeler som er sameie mellom samboerne kan ikke byttes eller gis bort uten at begge er enige. Den ene samboeren kan heller ikke pantsette eller stifte andre begrensede rettigheter i hele gjenstanden uten at den andre er enig. En sameier har imidlertid i utgangspunktet rett til å

²³ Strøm Bull s. 32.

²⁴ Ekteskapsloven §32 krever den andre ektefellens samtykke for, blant annet, å overdra eller pantsette ekteparets felles bolig.

²⁵ Lov 18. juni 1965 nr.6 om sameige (heretter sameieloven).

²⁶ Sameieloven §1.

selge eller pantsette sin del av gjenstanden til hvem han eller hun vil.²⁷ Men ved et sameie mellom ugifte samboere er det lite hensiktsmessig med en slik fri avhendelsesadgang over eierandelen. Dersom to samboere for eksempel eier en hytte sammen, vil det være lite hyggelig for den andre om den ene selger sin andel, og det dermed kommer en fremmed inn i sameiet. Den andre vil riktignok ha en forkjøpsrett etter §11, men det kan jo være vanskelig å skaffe til veie det nødvendige beløp til innløsningssummen. Forkjøpsretten gjelder dessuten ikke ved salg til livsarvinger.²⁸

Partene kan selvsagt avtale at det ikke skal være adgang til å avhende sameieandel uten den andres samtykke, men selv om det ikke er inngått slik avtale bør ikke en samboer kunne avhende sin eierandel uten samtykke av den andre. Også her vil det særlige rettsforholdet mellom samboerne tilsi at bestemmelsen i sameieloven §10 første ledd ikke bør få anvendelse, jf. §1 annet ledd. Det samme må gjelde for pantsettelse eller stiftelse av begrensede rettigheter i sameieandel.²⁹

2.1.4 Samboeres ansvar for gjeld

Også hva angår gjeld, er det de alminnelige formuerettslige prinsipper som gjelder, og det følger av disse at en samboer ikke kan stifte gjeld med virkning for andre enn seg selv. Kreditor kan ikke søke dekning i begge samboernes eiendeler for gjeld som bare den ene har stiftet. Det alminnelige prinsipp om at kreditor bare kan ta beslag i eiendeler som tilhører deres debitor gjelder også når debitor er samboer.³⁰

Samboere lever sammen og disponerer ofte ut fra en fellesskapstanke. Dersom den ene samboeren tar opp et lån som samboerne felles benytter seg av, er det likevel den som har tatt opp lånet som er eneansvarlig ovenfor långiveren. Spørsmålet blir da hvem som skal dekke gjelden i forholdet mellom dem. Kan den samboeren som står ansvarlig ovenfor banken kreve den andre samboeren for deler av lånet?

Selve samboerforholdet medfører ikke at den ene blir innad ansvarlig for gjeld som den andre har stiftet, for dette kreves et særskilt rettsgrunnlag, typisk lov eller avtale. Men det finnes ikke mange lovbestemmelser som regulerer ansvaret innad. Dersom en gjenstand er sameie

²⁷ Sameieloven §10.

²⁸ Sameieloven §11 første ledd, annet punktum, jf. Lov 9. desember 1994 nr. 64 om løysingsrettar §8 første ledd, første punktum.

²⁹ Strøm Bull s.44-45

³⁰ Lov 8. juni 1984 nr. 59 om fordringshavernes dekningsrett (heretter dekningsloven) §2-2 og Lov 26. juni 1992 nr. 86 om tvangsfullbyrdelse (heretter tvangsfullbyrdsloven) §7-1 annet ledd første punktum.

mellom dem, vil sameieloven §9 statuere felles ansvar innad for faste utgifter som påløper på sameiegjenstanden. Men som oftest er samboeren henvist til avtalegrunnlaget.³¹

Vi bør imidlertid ikke stille for strenge krav til avtaleinngåelsen da det ofte ikke faller samboerne naturlig å inngå uttrykkelige avtaler om gjeldsansvaret innad. Men det må foreligge konkrete indikasjoner som tilsier at de har ment å forplikte seg i fellesskap, det er ikke tilstrekkelig at begge har fått glede av pengene eller at de er brukt til familiens beste.³² Momenter av betydning i vurderingen av om samboerne hadde ment å forplikte seg innad er foranledningen til låneopptaket, årsaken til at bare den ene står ansvarlig utad, enighet og fellesskap rundt disposisjonen og partenes økonomi.³³

2.1.5 Ingen underholdsplikt

Ektefeller har etter ekteskapsloven §38 en felles underholdsplikt. Denne plikten innebærer at ektefellene har et felles ansvar for de utgiftene og det arbeidet som kreves for dekning av felles utgifter og behov, men også for den enkelte ektefelles særlige behov. Lovverket har ingen slik underholdsplikt for samboere.

2.1.6 Ingen innsynsrett i samboerens økonomi

Videre gir ekteskapsloven §39 ektefellene rett til innsyn i hverandres økonomi. Hvis en ektefelle nekter å gi disse opplysningene, kan den andre kreve opplysninger direkte av ligningsmyndighetene, forsikringssselskap, banker og andre finansieringsvirksomheter, eventuelt andre som har midler til forvaltning. Samboere har ingen slik innsynsrett i hverandres økonomi.

2.2 Det økonomiske forholdet til utenforstående

2.2.1 Rettsvern overfor godtroende tredjeperson

Dersom en samboer kjøper seg inn i den andres faste eiendom, bør vedkommende sørge for rettsvern for sin eiendomsrett. Rettsvern er nødvendig for å sikre sine rettigheter ovenfor en godtroende tredjeperson. Dersom to personer har kolliderende rettigheter til en gjenstand, oppstår en såkalt tredjemannskonflikt. En gjenstand kan for eksempel være solgt til to

³¹ Lødrup/Sverdrup s. 338-339.

³² Lødrup/Sverdrup s. 339.

³³ Lødrup/Sverdrup s. 339.

personer, eller den kan være solgt av en annen enn rette eier. Rettsvern stiftes på samme måte for samboere som for andre parter. Rettigheter i fast eiendom sikres ved tinglysning, noe som medfører kostnader i form av tinglysningsavgift, og vanligvis også dokumentavgift. Men ektefeller er fritatt for dokumentavgift ved overføring av rettighet over fast eiendom.³⁴ Det samme gjelder for samboere, så lenge de har levd sammen i et ekteskapslignende eller partnerskapslignende forhold, og hatt felles folkeregistrert adresse i minst to år, eller venter, har eller har hatt felles barn.³⁵

2.2.2 Eierforhold ved kreditorforfølgning

2.2.2.1 Utgangspunkt

En kreditor kan, som tidligere nevnt, i utgangspunktet bare ta dekning i det debitor eier³⁶. En samboers kreditor kan derfor ikke ta utlegg i eiendeler som tilhører debitors samboer. Kreditor må selvsagt også respektere sameie stiftet med grunnlag i partenes ervervsbidrag. Men det kan til tider være vanskelig for en kreditor å vite hvem som faktisk er eier av eiendeler som befinner seg hos skyldneren, men som påstås å tilhøre en annen. Nedenfor presenteres reglene om kreditors mulighet til å ta utlegg i felles bolig, samt muligheten til å omstøte gaver mellom samboerne.

2.2.2.2 Felles bolig

En viktig regel finner vi i tvangsfullbyrdelsesloven §7-13 tredje ledd som omhandler felles bolig når skyldneren er gift eller «lever i ekteskapslignende forhold». Kreditor kan da ta utlegg i en ideell halvpart av den felles bolig dersom den er ervervet under samlivet og et annet eierforhold ikke blir sannsynliggjort. Presumsjonen for sameie kan bare legges til grunn så lenge spørsmålet om eierforholdet ikke er nærmere belyst, og har derfor først og fremst betydning under den innledende behandling av utleggsbehandlingen hos namsmannen, se Rt. 2004 s. 256. At bare en av partene er registrert eller meldt som eier, er ikke i seg selv tilstrekkelig for å sannsynliggjøre partens enerett. Men en uttrykkelig avtale om at bare den ene er eier, er normalt tilstrekkelig til å sannsynliggjøre et annet eierforhold.³⁷ Kreditor må

³⁴ Lov 12. desember 1975 nr. 59 om dokumentavgift (heretter dokumentavgiftsloven) §8 første ledd.

³⁵ Dokumentavgiftsloven §8 annet ledd.

³⁶ Dekningsloven §2-2 og tvangsfullbyrdelsesloven §7-1 annet ledd første punktum.

³⁷ Lødrup/Sverdrup s. 345.

altså respektere en avtale mellom samboere som bestemmer eierforholdet, så lenge reglene om rettsvern er iaktatt, se Rt. 2000 s. 585.

2.2.2.3 Omstøtelse av gaver mellom samboere

Ekteskapsloven §51 gir enkeltforfølgende kreditorer mulighet til å kreve gaver debitor har gitt sin ektefelle, hos mottakerektefellen. Vi har ingen tilsvarende regel for samboerforhold. Kreditor er derfor henvist til å omstøte gaver gitt av debitor etter dekningslovens regler.

Hovedregelen er at gaver som er gitt det siste året før konkurs eller tvangsakkord, kan omstøtes.³⁸ Men det gjelder strengere regler for gaver som er gitt til «skyldnerens ektefelle, ugift samboende eller forlovede». I slike tilfeller kan gaver som er gitt de siste to årene omstøtes etter dekningsloven §5-2 tredje ledd. Adgangen til omstøtelse gjelder uansett gavens verdi. Dersom gavens verdi overstiger ti ganger folketrygdens grunnbeløp (som per 1. mai 2014 er satt til 88.370 kroner³⁹), kan gaven omstøtes for den del av verdien som overstiger dette beløpet dersom det er mer enn to år, men mindre enn fem år før konkursåpning. Slik omstøtelse kan imidlertid ikke skje dersom det kan bevises at giveren fortsatt var utvilsomt solvent da gaven ble fullbyrdet.

Tilsvarende regler gjelder for ekstraordinær betaling og sikkerhetsstillelse av eldre gjeld. Hvis skyldneren har foretatt en ekstraordinær betaling til sin ektefelle, samboer eller forlovede kan den omstøtes hvis den er foretatt senere enn to år før frisdagen.⁴⁰ Hvis skyldneren har pantsatt eller foretatt annen sikkerhetsstillelse til fordel for sin ektefelle, ugifte samboende eller forlovede, kan den omstøtes dersom rettsvernet er brakt i orden senere enn to år før frisdagen.⁴¹

2.3 Trygderettigheter

2.3.1 Trygderettens definisjon av samboere

I dag behandles samboere som har, eller har hatt, felles barn likt med ektefeller i trygderetten.⁴² Det samme gjelder samboere som tidligere har vært gift med hverandre.⁴³

³⁸ Dekningsloven §5-2 første ledd.

³⁹ Forskrift 23. mai 2014 nr. 657 om grunnbeløp, reguleringsfaktorer mv. §1.

⁴⁰ Dekningsloven §5-5 tredje ledd, jf. første ledd.

⁴¹ Dekningsloven §5-7 tredje ledd, jf. første ledd.

⁴² Lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd (heretter folketrygdloven) §1-5 tredje ledd, bokstav a.

⁴³ Folketrygdloven §1-5 tredje ledd, bokstav b.

Samboere som er barnløse eller har særkullsbarn vil, etter et års samboerskap, i mange sammenhenger behandles på samme måte som ektefeller. Blant annet vil de etter 12 måneders samboerskap få redusert retten til grunnpensjon til det nivået som gjelder for ektepar.⁴⁴ De mister også folketrygdens særlige ytelser til aleneforsørgere.⁴⁵ For andre ytelser behandles de som enslige. Samboere som har bodd sammen under ett år og som ikke har felles barn eller tidligere har vært gift med hverandre, behandles som enslige i trygdelovgivningen.

Folketrygdloven legger avgjørende vekt på boforholdene ved avgjørelsen av hvem som skal regnes som samboere. To personer som bor i samme hus regnes som samboerpar selv om de bor i hver sin del av huset. Det kan imidlertid gjøres unntak for personer som bor i hver sin boenhet i et hus med mer enn fire selvstendige og klart adskilte boenheter. To personer som vanligvis deler bolig, regnes som samboerpar selv om de midlertidig bor på forskjellig sted.⁴⁶

Nedenfor vil jeg gå nærmere inn på samboerskapets betydning for enkelte trygderettigheter.

2.3.2 Alders- og uførepensjon

2.3.2.1 Utgangspunkt

Når alders- og uførepensjon skal utmåles, legges det vekt på mottakerens sivilstand. Begrunnelsen for dette ligger i at når to personer har felles hushold, trenger de ikke dobbelt så stor inntekt som en enslig person for å oppnå samme levestandard. Derfor har grunnpensjonen i folketrygden alltid vært lavere for ektepar enn for to enslige.⁴⁷ Grunnpensjonen ytes alle pensjonister og er uavhengig av tidligere inntekt.⁴⁸ Tilleggspensjonen beregnes på grunnlag av inntekten som yrkesaktiv.⁴⁹ Den som ikke har rett på tilleggspensjon, eller har tilleggspensjon som er mindre enn særtillegget, har rett på særtillegg⁵⁰, og grunnpensjon og særtillegg utgjør sammen minstepensjonen.⁵¹ Nedenfor vil jeg gi en oversikt over hvilken rolle mottakerens sivilstand spiller for de ulike pensjonselementenes størrelse.

⁴⁴ Folketrygdloven §3-2 femte ledd.

⁴⁵ Folketrygdloven §15-5 tredje ledd, bokstav c.

⁴⁶ Folketrygdloven §1-5 fjerde ledd.

⁴⁷ NOU 1999:25 «Samboerne og samfunnet» s. 44.

⁴⁸ Folketrygdloven §3-2 første ledd.

⁴⁹ Folketrygdloven §3-8

⁵⁰ Folketrygdloven §3-3 første ledd.

⁵¹ Folketrygdloven 3-4 andre ledd.

2.3.2.2 Grunnpensjon

Enslige, samt samboere som ikke har felles barn, ikke har vært gift med hverandre, og ikke har bodd sammen mer enn 12 måneder, kan ha rett på full grunnpensjon, som utgjør 100 prosent av grunnbeløpet.⁵² Det fremgår av folketrygdloven §3-2 andre ledd at man må ha minst 40 års trygdetid for å ha rett på full grunnpensjon.

For ektefeller, samboere med felles barn, og samboere som tidligere har vært gift med hverandre, er full grunnpensjon redusert til 85 prosent av grunnbeløpet.⁵³ Det samme gjelder for samboerpar som har bodd sammen i 12 av de siste 18 månedene.⁵⁴

2.3.2.3 Tilleggspensjon

Tilleggspensjonen beregnes ut fra den enkeltes egen arbeidsinntekt, og er uavhengig av sivilstatus. Reglene om tilleggspensjon finner vi i folketrygdlovens §3-8 flg.

2.3.2.4 Særtilllegg

Etter folketrygdloven §3-3 første ledd ytes særtilllegg til pensjonister som ikke har rett på tilleggspensjon eller som har tilleggspensjon som er mindre enn særtillegget.

Enslige, samt samboere som ikke har felles barn og ikke har vært gift med hverandre, har rett på fullt særtilllegg dersom vedkommende har rett til grunnpensjon og har minst 40 års trygdetid.⁵⁵ Stortinget fastsetter særtilleggets størrelse i prosent av grunnbeløpet. Det kan fastsettes en ordinær sats og en minstesats.⁵⁶ For ektefeller, samt samboere som har felles barn eller tidligere har vært gift med hverandre, ytes det særtilllegg etter minstesatsen, så lenge pensjonistens ektefelle eller samboer mottar tilleggspensjon som overstiger særtillegget etter ordinær sats.⁵⁷

⁵² Folketrygdloven §3-2 tredje ledd.

⁵³ Folketrygdloven §3-2 fjerde ledd, jf. §1-5 tredje ledd

⁵⁴ Folketrygdloven §3-2 femte ledd

⁵⁵ Folketrygdloven §3-3 andre og tredje ledd

⁵⁶ Folketrygdloven §3-3 fjerde ledd

⁵⁷ Folketrygdloven §3-3 femte ledd, jf. §1-5 tredje ledd

2.3.2.5 Minstepensjon

For enslige, samt samboere som ikke har felles barn og ikke tidligere har vært gift med hverandre utgjør minstepensjonen summen av grunnbeløpet og særtillegget etter ordinær sats.⁵⁸ For ektefeller og samboere som har felles barn eller som tidligere har vært gift med hverandre utgjør minstepensjonen 170 prosent av grunnbeløpet tillagt to ganger særtillegget etter ordinær sats.⁵⁹

2.3.3 Stønad til enslige forsørgere

Etter folketrygdlovens kapittel 15 har foreldre som er ugift, skilt eller separert på visse vilkår rett til overgangsstønad, stønad til barnetilsyn, stønad til utdanning, og tilskott til flytting for å komme i arbeid. En mor eller far har aleneomsorgen for et barn dersom vedkommende varig har klart mer av den daglige omsorgen for barnet enn den andre forelderens.⁶⁰

Slik støtte gis imidlertid ikke dersom vedkommende lever sammen med en person som han eller hun har felles barn med, er skilt eller separert fra, eller har bodd sammen med i 12 av de siste 18 månedene.⁶¹ En mor som er aleneforsørger for sitt barn og flytter sammen med en ny mann, vil altså miste stønaden etter 12 måneder.

2.3.3.1 Overgangsstønad

Overgangsstønad gis til en enslig mor eller far som midlertidig er ute av stand til å forsørge seg selv ved eget arbeid, på grunn av omsorg for barn, eller fordi vedkommende først etter en utdanningstid eller omstillingstid kan få arbeid.⁶² Overgangsstønaden skal sikre inntekt til livsopphold, og størrelsen på stønaden er avhengig av barnets alder og behovet for stønad.

En enslig mor eller far som uten rimelig grunn har sagt opp et arbeidsforhold de siste seks månedene før søknadstidspunktet, gis ikke overgangsstønad.⁶³

2.3.3.2 Stønad til barnetilsyn

Stønad til barnetilsyn er en stønad som skal hjelpe en enslig mor eller far, med å betale for tilsyn med barnet slik at vedkommende kan jobbe, være reell arbeidssøker eller være under

⁵⁸ Folketrygdloven §3-4 andre ledd

⁵⁹ Folketrygdloven §3-4 tredje ledd, jf. §1-5 tredje ledd

⁶⁰ Folketrygdloven §15-5 andre ledd, første punktum

⁶¹ Folketrygdloven §15-5 tredje ledd

⁶² Folketrygdloven §15-6 første ledd første punktum

⁶³ Folketrygdloven §15-6 første ledd annet punktum

utdanning.⁶⁴ Dersom forsørgeren har en forbigående sykdom som hindrer utdanning, arbeid og tilmelding til Arbeids- og velferdsetaten som reell arbeidssøker, får vedkommende beholde stønaden i inntil et år.⁶⁵

2.3.3.3 Stønad til utdanning

En enslig mor eller far som tar nødvendig utdanning eller opplæring for å bli i stand til å forsørge seg selv ved eget arbeid har rett på stønad.⁶⁶ Utdanningsstønad skal dekke visse skoleutgifter og reiseutgifter. Det kan også ytes stønad til dekning av nødvendige ekstra boutgifter og flytteutgifter i forbindelse med utdanningen.⁶⁷

2.3.3.4 Tilskott til flytting for å komme i arbeid

Til en enslig mor eller far kan det ytes tilskott til dekning av flytteutgifter dersom det er nødvendig for at han eller hun kan komme i arbeid. Tilskott gis bare når den enslige moren eller faren har flyttet i et tidsrom hvor vedkommende har rett til overgangsstønad eller innen seks måneder etter at overgangsstønaden falt bort.⁶⁸

For å få tilskott må den enslige forsørgeren legge fram opplysninger som viser at han eller hun ikke kan få passende arbeid på bostedet, eller at arbeid på bostedet ikke kan komme i gang på grunn av at vedkommende mangler tilsynsordning for barnet. Forsørgeren må også dokumentere at han eller hun har et konkret arbeidstilbud på tilflyttingsstedet. Man vil ikke ha rett til tilskudd til flytting dersom utgiftene dekkes av andre, for eksempel av arbeidsgiveren.⁶⁹

2.3.4 Barnetrygd

Forsørgere med barn under 18 år har rett på barnetrygd etter barnetrygdloven.⁷⁰ En forelder som er alene med omsorgen for et eller flere barn har rett på trygd for et barn mer enn det faktiske antall barn vedkommende forsørger, såkalt utvidet barnetrygd.⁷¹

Retten til utvidet barnetrygd faller imidlertid bort dersom forsørgeren gifter seg, lever i «et ekteskapslignende forhold i en felles husholdning» i over 12 måneder, eller har eller får felles

⁶⁴ Folketrygdloven §15-11 første ledd

⁶⁵ Folketrygdloven §15-11 annet ledd

⁶⁶ Folketrygdloven 15-12 første ledd første punktum

⁶⁷ Folketrygdloven §15-12 fjerde ledd.

⁶⁸ Folketrygdloven §§15-13.

⁶⁹ <https://www.nav.no/no/Person/Familie/Enslig+mor+eller+far/Tilskudd+til+flytting.1042.cms>

⁷⁰ Lov 8. mars 2002 nr.4 om barnetrygd (heretter barnetrygdloven) §2.

⁷¹ Barnetrygdloven §9.

barn med den personen han eller hun lever sammen med i «et ekteskapslignende forhold i en felles husholdning.»⁷² Det er klart at samboere kan sies å leve sammen i et ekteskapslignende forhold i en felles husholdning. Her er altså samboere som har bodd sammen mer enn 12 måneder, eller har felles barn, likestilt med ektefeller. Retten til utvidet barnetrygd for en samboer faller altså bort dersom samboerskapet varer mer enn 12 måneder, samboerne gifter seg, eller de har eller får barn sammen.

2.4 Sosiale ytelser

2.4.1 Økonomisk stønad

Det fremgår av sosialtjenestelovens⁷³ §18 at økonomisk stønad skal gis til dem som ikke kan sørge for sitt livsopphold gjennom arbeid eller ved å gjøre gjeldende økonomiske rettigheter. Bestemmelsen i sosialtjenesteloven §18 er en videreføring av §5-1 i den opphevede sosialtjenesteloven fra 1991.⁷⁴ Uttalelsene om §5-1 i Ot.prp.nr.29 (1990-1991) gjelder dermed tilsvarende for sosialtjenesteloven §18.⁷⁵ I en merknad til §5-1 fremgår det at før stønad kan gis, må søker utnytte de alternativene som ellers foreligger for å skaffe seg inntekt eller andre midler til livets opphold. Det skal tas hensyn til søkers individuelle situasjon.⁷⁶

Videre uttales det i forarbeidene at ett av de alternativene som kan gi inntekt til livets opphold, og som må gjøres gjeldende før økonomisk stønad kan gis, er ektefellers rett til underholdsbidrag.⁷⁷ Samboere har ikke noen gjensidig underholdsplikt. En søknad fra den ene samboeren kan derfor ikke avslås under henvisning til at den andre bør underholde vedkommende. Men når det foreligger *faktisk* underhold, altså når den ene dekker alle utgifter til daglig underhold, bolig og andre livsnødvendigheter for den andre, slik at behovet for økonomisk stønad ikke foreligger, vil det heller ikke være plikt til å gi stønad. Når flere personer bor sammen, vil det, ved vurderingen av behovet for stønad, være rimelig å ta hensyn til de økonomiske fordeler en felles husholdning gir. Husholdningens fellesutgifter kan vanligvis deles likt mellom personene i fellesskapet når behovet for stønad vurderes.⁷⁸

⁷² Barnetrygdloven §9 sjettede ledd

⁷³ Lov 18. desember 2009 nr.131 om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen (heretter sosialtjenesteloven).

⁷⁴ Lov 13. desember 1991 nr.81 om sosiale tjenester m.v.

⁷⁵ Ot.prp.nr.103 (2008-2009) Om lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen, s.44.

⁷⁶ Ot.prp.nr.29 (1990-1991) Om lov om sosiale tjenester m.v (heretter Ot. prp.29) s. 159

⁷⁷ Ot. prp. 29 s. 160

⁷⁸ Ot. prp. 29 s. 160

Dersom begge samboerne har behov for økonomisk hjelp, er det rimelig å utmåle stønaden samlet, som for ektepar, men den skal utbetales hver enkelt. Også her må det foretas en konkret vurdering av den enkeltes behov der det legges vekt på de fordeler som følger av samboerforholdet.⁷⁹

2.4.2 Ytelser fra Husbanken

Husbanken er et statlig forvaltningsorgan, som blant annet forvalter bostøtte og låne- og tilskuddsordninger.⁸⁰ Hvorvidt medlemmene i husstanden er gift eller på annen måte i familie med hverandre, har ingen betydning for tildeling av bostøtte eller lån. Det er husstandens størrelse og husstandens samlede inntekt som er avgjørende.

2.4.3 Støtte fra Statens lånekasse

Utdanningsstøtte fra Statens lånekasse kan gis både som stipend og lån. Ved tildelingen tas det hensyn til søkerens og den eventuelle ektefellens inntekt og formue. Samboere med felles barn likestilles med ektefeller.⁸¹ Samboere uten felles barn behandles som enslige.

2.4.4 Fri rettshjelp

Fri rettshjelp kan gis til personer som søker juridisk bistand og som har inntekt og formue under bestemte grenser. I følge rettshjelpsforskriften⁸² §1-1 er inntektsgrensen for enslige 246 000 kroner, mens den for ektefeller og andre som lever sammen med felles økonomi er 369 000 kroner. Formuesgrensen for fri rettshjelp er 100 000 kroner. For samboere med felles økonomi skal samlet inntekt og formue legges til grunn for vurderingen av om inntekts- og formuesgrensen er overskredet.⁸³ Hvorvidt samboere skal forholde seg til inntektsgrensen for enslige eller inntektsgrensen for samboere, beror altså på om de praktiserer felles økonomi eller ikke.

2.5 Skatt

Ektefeller skattlegges som hovedregel for parets samlede inntekt og formue.⁸⁴ Når begge har inntekt, vil de imidlertid skattlegges særskilt for hver sin del av inntekten der dette gir lavere

⁷⁹ Ot. prp. 29 s.160.

⁸⁰ Lov 29. mai 2009 nr. 20 om Husbanken §§1 og 3.

⁸¹ Forskrift 15. februar 2014 nr. 209 om tildeling av utdanningsstøtte for undervisningsåret 2014-2015, §3-4.

⁸² Forskrift 12. desember 2005 nr. 1443 om lov om fri rettshjelp (heretter rettshjelpsforskriften).

⁸³ Rettshjelpsforskriften §§1-2.

⁸⁴ Lov 26. mars 1999 nr.14 Lov om skatt av formue og inntekt (heretter skatteloven) §2-10

skatt enn felles ligning.⁸⁵ Samboere skattlegges som enslige, med unntak av såkalte meldepliktige samboere som lignedes på samme måte som ektefeller.⁸⁶ En person som er samboer med en han eller hun har eller har hatt felles barn med, eller tidligere har vært gift med, kan ha plikt til å gi Arbeids- og velferdsetaten melding om samboerskapet. Slik meldeplikt har man dersom man mottar pensjon eller overgangsstønning fra folketrygden, eller avtalefestet pensjon som det godskrives pensjonspoeng for.⁸⁷

Skattesystemet består av to skatteklasser for personlige skattytere, nemlig skatteklasse 1 og skatteklasse 2. Hvilken skatteklasse man settes i, har betydning for hvor stort personfradrag man får. Personfradraget er et fribeløp ved beregningen av skatt på alminnelig inntekt (nettoinntekt), og er høyere i klasse 2 enn i klasse 1.⁸⁸

Ektepar og meldepliktige samboere lignedes samlet i skatteklasse 2, mens andre personlige skatteyttere lignedes i skatteklasse 1.⁸⁹ Siden samboere som ikke er meldepliktige skattlegges som enslige, lignedes de dermed i skatteklasse 1. For par med to inntekter blir skatten dermed den samme for samboere som for særskilt lignede ektefeller.

2.6 Forsikring

2.6.1 Ulike typer forsikring

Forsikringsavtaleloven⁹⁰ skiller mellom to hovedtyper forsikring, skadeforsikring og personforsikring. Skadeforsikring gjelder materielle verdier, mens personforsikring er knyttet til en persons liv og helse. For yrkesskadeforsikring gjelder lov om yrkesskadeforsikring.⁹¹ Nedenfor vil jeg se nærmere på samboeres rettigheter hva gjelder skadeforsikring og yrkesskadeforsikring. Livsforsikring behandles i del 3.

⁸⁵ Skatteloven §2-11.

⁸⁶ Skatteloven §2-16

⁸⁷ Folketrygdloven §25-4 første ledd første punktum, jf. §1-5.

⁸⁸ <http://www.skatteetaten.no/no/Person/Skattekort-og-forskuddsskatt/Skatteklasser/>

⁸⁹ Skatteloven §15-4(2) og (3)

⁹⁰ Lov 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler (heretter forsikringsavtaleloven).

⁹¹ Lov 16. juni 1989 nr. 65 om yrkesskadeforsikring (heretter yrkesskadeforsikringsloven).

2.6.2 Skadeforsikring

2.6.2.1 Er samboeren medforsikret?

Etter forsikringsavtaleloven §7-1 gjelder en forsikring til fordel for forsikringstakeren, ektefellen og «andre som er medlem av den faste husstand», så lenge forsikringen ikke er knyttet til næringsvirksomhet. I forhold til samboere oppstår dermed spørsmålet om en samboer er å anse som «medlem av den faste husstand».

Forsikringsavtaleloven stiller ikke bestemte krav til samboerskapets varighet, felles adresse eller lignende for at en samboer skal kunne omfattes av forsikringen. Det må derfor antas at i et etablert samboerforhold anses samboeren som medlem av den faste husstand. Men kravet er nok ikke oppfylt dersom vedkommende bare oppholder seg der midlertidig. Det enkelte forsikringssselskap står imidlertid fritt til å stille krav til samboerskapets varighet og lignende i forsikringsavtalen.⁹²

2.6.2.2 Identifikasjon

Forsikringsavtalelovens fjerde kapittel har regler om forutsetningene for forsikringssselskapets ansvar. Her finner vi regler som gir selskapet adgang til å sette ned erstatningen eller la den falle helt bort ved brudd på disse forutsetningene. I forhold til samboere og skadeforsikring oppstår derfor spørsmålet om en samboers handlinger eller unnlaterer kan få innvirkning på den andres rett til skadeserstatning, såkalt identifikasjon.

Forsikringsavtalelovens §4-11 regulerer spørsmålet om handlinger og unnlaterer fra «sikrede slektninger, hjelpere og andre lignende personer som sikrede har tilknytning til» kan få innvirkning på selskapets ansvar. Hovedregelen for forsikring som ikke har tilknytning til næringsvirksomhet, er at det ikke skal kunne avtales at sikrede kan miste sin rett til erstatning som følge av handlinger eller unnlaterer av slektninger, hjelpere eller andre lignende personer.

Det finnes imidlertid unntak fra denne hovedregelen. Spørsmålet om identifikasjon vil være særlig aktuelt i forhold til skade på bolig, privat fritidssted og innbo. Dette er regulert av §4-11 andre ledd bokstav b, hvor det fremgår at forsikringssselskapet kan påberope seg identifikasjon når ektefeller som bor sammen eller en person som sikrede «lever sammen med

⁹² Forsikringsavtaleloven §7-1 fjerde ledd.

i et fast etablert forhold», har handlet eller unnlatt å handle med den følge at det oppstår en skade som sikrede krever erstatning for.

2.6.3 Yrkesskadeforsikring

Ved personskade som påføres arbeidstakere på arbeidsplassen, gjelder lov om yrkesskadeforsikring.⁹³ Ytelsene etter denne loven supplerer folketrygdens ytelser. En arbeidsgiver har som utgangspunkt plikt til å tegne yrkesskadeforsikring.⁹⁴ Denne forsikringen skal dekke skader og sykdommer som arbeidstakere påføres i arbeid på arbeidsstedet, i arbeidstiden.⁹⁵

Etter forskrift om standardisert erstatning⁹⁶ §6-1 første ledd, har ektefelle og samboer rett på en sum tilsvarende femten ganger folketrygdens grunnbeløp i erstatning ved dødsfall. Man er å regne som samboer etter denne forskriften dersom man har levd sammen med avdøde i et ekteskapslignende forhold, og det fremgår av Folkeregisteret at man har hatt samme bolig de to siste årene, eller dersom man hadde felles barn og felles bolig med avdøde.⁹⁷

2.7 Samboerskapets betydning for forholdet til felles barn

2.7.1 Farskap

Gjennom historien har man skilt mellom «ekte» og «uekte» barn, der «ekte» barn var født i ekteskap, mens «uekte» barn var født utenfor ekteskap. «Uekte» barn sto ikke formelt i noe forhold til faren eller hans slekt. Slik er det ikke lenger. Ved barnelovgivningen i 1915 ble barn født av gifte og ugifte mødre arverettslig likestilt. Norge var det første landet i den vestlige verden som ga «uekte» barn arverett etter faren og hans slekt og det er først i de senere år at dette har blitt alminnelig.⁹⁸

Når et barn fødes av en gift mor får hennes ektemann automatisk status som barnets far etter den såkalte pater est-regelen. Denne kommer til uttrykk i barneloven⁹⁹ §3 første ledd. Den samme automatikken gjelder ikke for samboere. Hvor moren ikke er gift er det ingen pater

⁹³ Yrkesskadeforsikringsloven §1.

⁹⁴ Yrkesskadeforsikringsloven §3 første ledd.

⁹⁵ Yrkesskadeforsikringsloven §10.

⁹⁶ Forskrift 21. desember 1990 nr. 1027 om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeerstatning (heretter forskrift om standardisert erstatning).

⁹⁷ Forskrift om standardisert erstatning §6-1 tredje ledd.

⁹⁸ Lødrup/Sverdrup s. 365.

⁹⁹ Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (heretter barneloven).

est-regel som automatisk gir hennes eventuelle samboer status som barnets far, da må farskapet enten erklæres eller fastsettes av det offentlige.¹⁰⁰

Siden flertallet av ugifte mødre i dag bor sammen med barnefaren, blir farskapet normalt erklært etter barneloven §4, enten under svangerskapet eller under fødselen. Slik erklæring gjelder bare når moren skriftlig har godkjent denne, eller når den er gitt av den mannen hun har oppgitt som far.¹⁰¹

Hvis barnet ikke har noen far etter ekteskap eller erklæring, har det offentlige ansvar for å få fastsatt hvem som er barnets far.¹⁰² Dette skjer etter reglene i barneloven kapittel 3 og 4. Dersom saken ikke løses gjennom erklæring, kan det bli avsagt dom for hvem som er barnets far.¹⁰³

2.7.2 Medmorskap

Medmor kom inn som begrep i barneloven ved en lovendring i 2008, i forbindelse med at det ble vedtatt at ekteskap kan inngås både av personer av samme kjønn og av motsatt kjønn.¹⁰⁴ Samtidig ble det vedtatt endringer i bioteknologiloven¹⁰⁵, som åpnet for assistert befruktning når to kvinner er gift eller samboere i ekteskapslignende forhold.¹⁰⁶

Barneloven §3 gjelder også for medmorskap. Den kvinnen som moren er gift med ved fødselen skal regnes som barnets mor. Det stilles imidlertid som vilkår at barnet må være unnfanget ved assistert befruktning ved en godkjent helseinstitusjon, med kvinnens samtykke til befruktningen. Og dersom dette skjer i utlandet må sæddonorens identitet være kjent. I Norge er det ikke tillatt å bruke anonym sæddonor.¹⁰⁷

Dersom et barn er født ved assistert befruktning, kan morens kvinnelige samboer erklære medmorskap etter de samme reglene som gjelder for erklæring av farskap.¹⁰⁸ Også denne bestemmelsen stiller krav om at befruktningen må ha skjedd ved en godkjent helseinstitusjon, samt at den kvinnelige samboeren må ha samtykket til befruktningen.

¹⁰⁰ Barneloven §§4 og 5.

¹⁰¹ Barneloven §4 annet ledd siste punktum.

¹⁰² Barneloven §5.

¹⁰³ Barneloven §9.

¹⁰⁴ Ekteskapsloven §1.

¹⁰⁵ Lov 15. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (heretter bioteknologiloven).

¹⁰⁶ Bioteknologiloven §2-2.

¹⁰⁷ Bioteknologiloven §2-7.

¹⁰⁸ Barneloven §4.

Også reglene om det offentliges ansvar for å få fastsatt foreldreskap gjelder tilsvarende for medmorskap.¹⁰⁹

2.7.3 Foreldreansvar

Foreldreansvaret innebærer etter barneloven en omsorgsplikt og en bestemmelsesrett- og plikt. Disse skal utøves ut fra barnets interesser og behov.¹¹⁰ Det vanlige er at begge foreldrene har foreldreansvaret til barnet. Dersom foreldrene er gift fremgår dette av barneloven §34 første ledd. Dersom de er samboere fremgår det av §35 annet ledd. Forutsetningene for å få registrert felles foreldreansvar for samboere er at farskapet eller medmorskapet er fastsatt, og at foreldrene enten er folkeregistrert på samme adresse, eller at de har erklært i melding til folkeregisteret at de bor sammen.¹¹¹

2.8 Samboerskapets betydning på andre områder

2.8.1 Hvem skal regnes som pårørende?

Lovverket har forskjellige bestemmelser hvor pårørende er gitt rettigheter, særlig i helse- og sosiallovgivningen. Rettighetene gjelder blant annet informasjon, journalinnsyn, klagerett, rett til å begjære tvungent psykisk helsevern. I pasient- og brukerrettighetsloven¹¹² fremgår det at dersom pasienten ikke er i stand til å oppgi pårørende, skal den som i størst utstrekning har hatt varig og løpende kontakt med pasienten være nærmeste pårørende. Men det skal tas utgangspunkt i følgende rekkefølge: «ektefelle, registrert partner, personer som lever i ekteskapslignende eller partnerskapslignende samboerskap med pasienten, barn over 18 år, foreldre eller andre med foreldreansvaret, søsken over 18 år, besteforeldre, andre familiemedlemmer som står pasienten nær, verge eller fremtidsfullmektig med kompetanse på det personlige området.»¹¹³ Samboere vil altså som utgangspunkt være hverandres nærmeste pårørende dersom de ikke selv bestemmer noe annet. Ved tvungen observasjon eller tvungent psykisk helsevern er det imidlertid den som i størst utstrekning har hatt varig og løpende kontakt med pasienten som anses som nærmeste pårørende.¹¹⁴

¹⁰⁹ Barneloven §5.

¹¹⁰ Barneloven §30.

¹¹¹ Barneloven §39 siste punktum.

¹¹² Lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasient- og brukerrettigheter (heretter pasient- og brukerrettighetsloven).

¹¹³ Pasient- og brukerrettighetsloven §1-3 første ledd bokstav b.

¹¹⁴ Pasient- og brukerrettighetsloven §1-3 første ledd bokstav b siste punktum.

I gravferdsloven¹¹⁵ §9 om hvem som har rett til å besørge gravferden, står ektefellen først i rekken. Likestilt med ektefellen er «person som levde i ekteskapslignende samboerskap med avdøde da dødsfallet fant sted».

2.8.2 Bevisfritak og fritak fra vitneplikt

For sivile saker fastslår tvisteloven¹¹⁶ §22-8 at blant andre «partens nåværende og tidligere ektefelle eller samboer, (...) kan nekte å gi tilgang til bevis om det som er meddelt dem av parten.» Bestemmelsen stiller ikke noen nærmere krav til samboerskapets art eller varighet.

Når det gjelder straffesaker, gir straffeprosessloven¹¹⁷ §122 gir siktedes ektefelle fritak fra vitneplikt. Det fremgår at bestemmelsens andre ledd at det samme gjelder for «personer som lever eller har levd sammen i et ekteskapslignende forhold». I forarbeidene er det fremholdt at «I alminnelighet må det kreves at forholdet har vært forholdsvis stabilt i en viss periode for at vitnet skal kunne påberope seg bestemmelsen.»¹¹⁸ Hvert tilfelle må vurderes individuelt. Det kreves ikke at ektefellen eller samboeren anfører noen særlig grunn for ikke å vitne, og fritakelsen gjelder også spørsmål som ikke har betydning for vedkommende siktedes eget ansvar, men bare for hans eller hennes medskyldige.¹¹⁹

Sammenligner man disse to bestemmelsene, ser man at det er en betydelig forskjell, nemlig at i sivilprosessen gjelder fritakelsen bare «det som er meddelt dem av parten». I straffeprosessen er det derimot det samme hvor vitnet har fått informasjonen fra. Regelen i tvisteloven §22-8 tar sikte på å verne fortroligheten i familielivet, mens straffeprosessloven §122 beskytter siktedes pårørende mot å komme i den situasjon at de må velge mellom å lyve i retten, eller å bidra til at siktede blir straffet. Også kretsen av familiemedlemmer som er beskyttet, er trukket forskjellig i de to bestemmelsene. I motsetning til straffeprosessloven §122 nevner ikke tvisteloven §22-8 svogerskap.¹²⁰

¹¹⁵ Lov 7. juni 1996 nr.32 om gravplasser, kremasjon og gravferd.

¹¹⁶ Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister (heretter tvisteloven).

¹¹⁷ Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker.

¹¹⁸ Ot.prp.nr.35(1978-79) «Om lov om rettergangsmåten i straffesaker».

¹¹⁹ Johs. Andenæs, «Norsk straffeprosess», 4. utgave, 2009, (heretter Andenæs) s.199

¹²⁰ Andenæs s. 200

2.8.3 Oppholdstillatelse for utlendinger

Utlendingsloven¹²¹ §41 omhandler oppholdstillatelse for samboere. Det fremgår av bestemmelsens første ledd at en søker som «har levd i et fast og etablert samboerforhold i minst to år med en referanseperson (..) har rett til oppholdstillatelse når partene akter å fortsette samlivet.» Med «referanseperson» menes den personen som søkeren ønsker å bli gjenforent med eller å etablere familieliv med.¹²² Det stilles som vilkår for oppholdstillatelse etter §41 at begge parter er over 18 år og at ingen av dem er gift.¹²³ Dersom hele eller deler av det forutgående samboerskapet har funnet sted i Norge, må begge parter ha hatt lovlig opphold i riket for at samboerperioden skal regnes med etter §41 første ledd.¹²⁴ Partene kan ikke opptjene tid som samboere etter §41 første ledd dersom en eller begge parter er gift med en annen, med mindre det foreligger endelig vedtak om separasjon.¹²⁵

Dersom søkeren ikke har levd i et fast og etablert forhold med referansepersonen i minst to år, har han eller hun likevel rett på oppholdstillatelse dersom partene har eller venter barn sammen, og akter å fortsette samlivet.¹²⁶ I slike tilfelles kan det gjøres unntak fra vilkåret om at ingen av partene må være gift på vedtakstidspunktet, dersom det foreligger endelig vedtak om separasjon.¹²⁷

¹²¹ Lov 15. mai 2008 nr. 35 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (heretter utlendingsloven).

¹²² Utlendingsloven §39.

¹²³ Utlendingsloven §41 fjerde ledd første punktum.

¹²⁴ Forskrift 15. oktober 2009 nr. 1286 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (heretter utlendingsforskriften) §9-2 første ledd

¹²⁵ Utlendingsforskriften §9-2 annet ledd.

¹²⁶ Utlendingsloven §41 annet ledd første punktum og tredje ledd første punktum.

¹²⁷ Utlendingsforskriften §9-2 tredje ledd.

3. Ugifte samboeres rettslige stilling ved samlivsbrudd

3.1 Det økonomiske oppgjøret

3.1.1 Utgangspunkt

I motsetning til det sterkt lovregulerte økonomiske oppgjøret ved ektefellers skilsmisse, er det økonomiske oppgjøret ved samboerskapets slutt i hovedsak ikke lovregulert. Det økonomiske oppgjøret bestemmes derfor ut fra alminnelige formuerettslige regler, hvor eiendomsretten er avgjørende, med mindre samboerne har avtalt noe annet. Når samboerforholdet tar slutt, er derfor utgangspunktet at hver og en beholder det vedkommende eier, og at hver og en fremdeles er ansvarlig for sin gjeld. Et brudd vil derfor i utgangspunktet ikke medføre noen endring i det økonomiske forholdet mellom partene. Men det kan være vanskelig å avgjøre hvem av samboerne som eier hva, spesielt etter langvarige samboerskap. Man må kartlegge hva som er sameie mellom partene og hvor stor andel hver av dem eier. Dette må gjøres ved konkrete vurderinger av hvem som har ervervet hva og eventuelt hvor mye hver av partene har bidratt med ved ervervet, herunder arbeidsinnsats i hjemmet.¹²⁸

Oppgjøret etter eiendomsgrensene innebærer altså at samboerne beholder det de eier, både kvantitativt og kvalitativt. Man skiller ikke mellom eiendelens verdi og selve eiendelen, slik man gjør ved deling av det ekteskapelige felleseiet.¹²⁹ Men denne hovedregelen om at oppgjøret skjer etter eiendomsgrensene har to unntak. Det ene unntaket dreier seg om at en samboer kan ha rett til å overta felles bolig og innbo etter reglene i husstandfelleskapsloven.¹³⁰ Det andre unntaket gjelder tilkjennelse av vederlag med grunnlag i alminnelige restitusjons- og berikelsesprinsipper når en samboer har tilført den andre en økonomisk fordel. Det økonomiske oppgjøret ved samboerskapets slutt har altså klare fellestrekk med det økonomiske oppgjøret som foretas når ektefeller har fullstendig særeie. Også da skjer oppgjøret etter eiendomsgrensene, men med to unntak, nemlig rett til

¹²⁸ Se 2.1.1.4.

¹²⁹ Lødrup/Sverdrup s. 346.

¹³⁰ Lov 4. juli 1991 nr. 45 om rett til felles bolig og innbo når husstandfelleskap opphører (heretter husstandfelleskap).

overtakelse av felles bolig og innbo etter ekteskapsloven §74, og rett på vederlagskrav etter ekteskapsloven §73.¹³¹

3.1.2 Felles bolig og innbo

Når samboerforholdet opphører, vil det oppstå spørsmål om hvem som skal fortsette å bo i det som har vært deres felles hjem. I utgangspunktet er det den som eier boligen som beholder den. Men det kan tenkes tilfeller hvor det er mer rimelig at den andre får overta boligen, for eksempel dersom vedkommende på grunn av alder eller helsetilstand har særlig behov for å bli boende. For slike situasjoner har husstandsfellesskapsloven §3 en særskilt regel om at en samboer i spesielle tilfeller, på nærmere angitte vilkår, kan ha rett til å få overta felles bolig og innbo som helt eller delvis tilhørte den andre samboeren, mot å betale markedspris.¹³² For at dette skal være aktuelt må «sterke grunner» tale for det.¹³³

En alternativ løsning kan være at den ene samboeren gis bruksrett til den andres bolig.¹³⁴ Dette kan være en god løsning dersom en samboer for eksempel skal ha den daglige omsorgen for felles barn og det er ønskelig at barna blir boende i familiens hjem selv om det er den andre samboerens eiendom.

For å få rettigheter etter husstandsfellesskapsloven kreves det imidlertid at samboerne har bodd sammen i minst to år, eller har, har hatt eller venter barn sammen.¹³⁵

3.1.3 Vederlag

Ekteskapsloven har regler om at en ektefelle i særlige tilfeller kan tilkjennes vederlag fra den andre ektefellen, blant annet dersom vedkommende har bidratt til å øke verdien på den andres særeie, eller den andre ektefellen har benyttet felleseiemidler til å øke verdien av sitt særeie.¹³⁶ Det finnes ikke noen tilsvarende lovbestemt regel for samboere, men Høyesterett åpnet i Rt. 1984 s.497 for at det også ved samboerforholdets opphør, kan tilkjennes vederlag. Kriteriene for tilkjennelse av vederlag ble presisert og videreutviklet i Rt. 2000 s.1089 (Stell- og pleiedommen).

¹³¹ Lødrup/Sverdrup s. 346.

¹³² Jf. henvisningene til blant annet ekteskapsloven §69 første ledd og sameieloven §125 i §3 fjerde ledd.

¹³³ Husstandsfellesskapsloven §3 første ledd.

¹³⁴ Husstandsfellesskapsloven §3 andre ledd.

¹³⁵ Husstandsfellesskapsloven §1 andre punktum.

¹³⁶ Ekteskapsloven §§63 og 73.

I Stell- og pleiedommen behandlet Høyesterett spørsmålet om hvorvidt utførelse av omfattende pleieoppgaver kunne medføre rett på vederlag fra samboerens dødsbo. Samboerparet hadde bodd sammen i 13 år, frem til mannen døde i 1998. Mannen hadde lenge hatt et alkoholproblem, og sluttet å arbeide i 1993. I de fem årene etter at han sluttet i jobben, og frem til han døde, drakk han daglig store mengder alkohol, og hadde ikke kontroll over kroppens funksjoner. I beruset tilstand oppførte han seg ofte krenkende ovenfor kvinnen. Kvinnen sluttet å arbeide i 1993 for å pleie mannen. Dette medførte en besparelse for mannen, ved at han ikke hadde utgifter til pleie. Høyesterett kom til at i et så spesielt tilfelle, måtte kvinnen tilkjennes vederlag. De begrunnet dette med at det dreide seg om «ansvaret for døgntilværelse, stell og pleie av ekstraordinært omfang under særdeles vanskelige og belastende omstendigheter».¹³⁷

Høyesterett fremhevet at den ene samboeren må ha tilført den andre en berikelse i form av en økonomisk fordel, i form av en berikelse eller en besparelse, samt at vederlag må fremstå som rimelig ut fra en vurdering av de konkrete forhold, for at det skal kunne tilkjennes.¹³⁸ Disse to vilkårene er altså kumulative.

I to nyere dommer, nemlig Rt. 2011 s. 1168 og Rt. 2011 s. 1176, har Høyesterett tatt stilling til en del prinsipielle spørsmål med hensyn til tilkjennelse av vederlag og beregningen av et slikt krav. Den første saken gjaldt i utgangspunktet lemping av en oppgjørsavtale etter avtaleloven §36, mens den andre var en ren sak om vederlagskrav. I begge dommene flyttet kvinnen inn i mannens bolig ved begynnelsen av samboerskapet, og hans inntekt gikk til å betale ned på boliglånet, mens hun betalte deres felles forbruksutgifter og stod igjen nærmest uten midler ved samlivets slutt.

I Rt. 2011 s. 1168 hadde ikke kvinnen noen egne midler ved samboerskapets inngåelse, og mannen hadde bare boligen, som var høyt belånt. Samboerskapet varte i 16 år og paret fikk to barn sammen. Kvinnen stor for alt arbeidet i hjemmet og med barna i de fem første årene etter at de fikk barn. I de neste syv årene tjente hun nesten det dobbelte av mannen. Hennes inntekt gikk til å dekke de daglige forbruksutgifter, og ved samboerskapets opphør eide hun ingenting. Høyesterett kom til at hun ville hatt rett på vederlag dersom hun ikke hadde inngått en oppgjørsavtale i forbindelse med samlivsbruddet.

¹³⁷ På s. 1095.

¹³⁸ På s. 1094.

I Rt. 2011 s. 1176 hadde samboerskapet vart i 7 år, og paret var barnløse. Kvinnen, som hadde en betydelig lavere inntekt enn mannen, hadde brukt sin inntekt til løpende felles forbruk, mens mannen hadde delvis nedbetalt sin boliggjeld. Kvinnen stod uten midler ved samboerskapets opphør, men ble ikke ansett å ha tilført mannen noen økonomisk fordel, og det var derfor ikke grunnlag for å tilkjenne vederlag.

Disse to dommene gir inntrykk av at både terskelen for lemping og terskelen for tilkjennelse av vederlag ligger høyt. De sentrale vilkårene for å tilkjenne vederlag er de samme som tidligere, men kriteriene for beregning av den økonomiske fordel er avklart og strammet inn på flere punkter.

Den økonomiske fordel som den ene samboeren har fått, utgjør naturlig nok den maksimale grensen for størrelsen på det vederlaget som kan tilkjennes. Derfor fastslår Høyesterett i Rt. 2011 s. 1168 at det ikke skal tas hensyn til den verdistigning på en eiendom som skyldes markeds- og prisutvikling. Videre uttaler Høyesterett at det i beregningen av vederlagets størrelse er rimelig å bygge på et halvpartsprinsipp, hvor det tas utgangspunkt i at familiens forbruksutgifter deles likt mellom samboerne, slik at det først blir aktuelt med en økonomisk fordel dersom den ene betaler mer enn sin halvdel av utgiftene.¹³⁹ Høyesterett velger altså bort evneprinsippet, hvor det legges til grunn at hver part skal bidra med en like stor andel av sin inntekt til fellesskapet. Høyesterett uttaler at et slikt evneprinsipp kan være rimelig for ekteskap, men ikke for samboerforhold. Begrunnelsen for dette er at ektefeller har en gjensidig underholdsplikt, blant annet ut fra økonomisk evne, mens samboere ikke har noen tilsvarende plikt.¹⁴⁰ Som Sverdrup påpeker, er det problematiske ved dette resonnementet at både samboere og ektefeller utgjør en forbruksenhet. De spiser den samme maten, drar på de samme feriene, bor i den samme boligen osv. Dette ligger i livsfellesskapets natur, og fører til at den samboer eller ektefelle som har den høyeste inntekten, vil trekke nivået på familiens samlede forbruksutgifter oppover.¹⁴¹

Men Høyesterett velger altså å bygge på et halvpartsprinsipp og legger listen for å tilkjenne vederlag høyt. I Rt.2011 s. 1168 viser førstvoterende i avsnitt 31 til Lødrup og Sverdrup som fremhever at det «ligger i livsfellesskapets natur at det bare unntaksvis kan bli tale om å få tilbake noe av det som en samboer har tilført den andre under samlivet». Videre påpeker

¹³⁹ Avsnitt 30.

¹⁴⁰ Avsnitt 30.

¹⁴¹ Tone Sverdrup, «Vederlagskrav og lemping i samboerforhold – to nye høyesterettsdommer», FAB 2011 s. 323-337 (s. 330-331)

førstvoterende at det vanligvis vil medføre praktiske og bevismessige vansker å rekonstruere partenes innsats gjennom livet, både økonomisk og på annen måte. En vidtrekkende adgang til å kreve vederlag vil dessuten virke konflikt- og prosesskapende.

3.1.4 Underholdsbidrag

For ekteskap er hovedregelen at underholdsplikten opphører ved separasjon eller skilsmisse.¹⁴² En tidligere ektefelle kan imidlertid tilkjennes underholdsbidrag dersom vedkommendes evne til å forsørge seg selv er blitt dårligere som følge av fordelingen av felles oppgaver eller omsorgen for felles barn under ekteskapet.¹⁴³ Som nevnt over i punkt 2.1.5, har ikke samboere noen underholdsplikt under samlivet. En tidligere samboer kan derfor naturlig nok heller ikke kreve noe underholdsbidrag etter samboerskapets opphør.

3.2 Forholdet til felles barn ved samlivets opphør

3.2.1 Utgangspunkt

Når foreldrene går fra hverandre oppstår spørsmålet om de fortsatt skal ha felles foreldreansvar, eller om det skal overlates til den ene. Det må også avklares hvem barna skal bo fast hos og hvilken samværsrett den andre forelderen skal ha. Nedenfor ser jeg nærmere på disse spørsmålene.

3.2.2 Foreldreansvar

At foreldre som har foreldreansvaret sammen skiller lag, innebærer i utgangspunktet ingen endring i foreldreansvaret. Den av foreldrene barnet skal bo fast hos, får ikke uten videre foreldreansvaret alene. Foreldrene har avtalefrihet, og kan avtale om moren eller faren skal ha foreldreansvaret alene, eller om de fortsatt skal ha felles foreldreansvar. Inntil det eventuelt treffes bestemmelse om endring i foreldreansvaret, fortsetter foreldrene å ha det sammen. For ektefellers del fremgår dette av barneloven §34 andre ledd. Loven har ikke regler om hva som

¹⁴² Ekteskapsloven §79 første ledd, første punktum.

¹⁴³ Ekteskapsloven §79 annet ledd.

skjer dersom foreldre som er samboere flytter fra hverandre, men det er uttrykkelig forutsatt i forarbeidene at de samme regler gjelder for samboere som for gifte.¹⁴⁴

Dersom foreldrene ikke blir enige om hvem som skal ha foreldreansvaret kan hver av dem reise sak for retten.¹⁴⁵ En avgjørelse om hvem som skal ha foreldreansvaret, skal etter barneloven §48 først og fremst rette seg etter hva som er best for barnet.

3.2.3 Hvor skal barnet bo fast?

Utgangspunktet er etter barneloven §36 første ledd at når foreldrene ikke bor sammen, står de fritt til å avtale seg imellom hvordan dette spørsmålene skal løses. De står fritt til å avtale at barnet skal bo fast hos moren, hos faren, eller hos begge. Dersom barnet har fylt 7 år har det imidlertid rett til å si sin mening om hvor det skal bo fast.¹⁴⁶ I opp mot 90% av tilfellene blir foreldrene enige om at barnet skal bo fast hos moren, men at foreldreansvaret skal være felles. Det er imidlertid en klar utvikling i retning av at faren i større grad enn tidligere ønsker at barnet skal bo fast hos ham.¹⁴⁷ Mange velger også delt omsorg hvor barnet vekselvis bor hos den ene og den andre, for eksempel en uke hos hver.

Dersom foreldrene ikke blir enig om hvor barnet skal bo fast, må retten avgjøre at barnet skal bo fast hos en av dem. Men dersom det foreligger særlige grunner, kan retten bestemme at barnet skal bo fast hos begge.¹⁴⁸ Også denne avgjørelsen skal, på samme måte som avgjørelsen om foreldreansvaret, først og fremst rette seg etter hva som er best for barnet.¹⁴⁹

3.2.4 Samværsrett

Samværsretten er ikke bare en rett for mor eller far til å være sammen med barnet, også barnet har en rett til samvær med begge foreldrene.¹⁵⁰ Foreldrene har gjensidig plikt til å sørge for at denne retten blir oppfylt.¹⁵¹ Men man kan ikke tvinge foreldre til å treffe barna sine. Dersom en mor eller far ikke ønsker å treffe sitt barn er det ikke så mye man kan gjøre for å oppfylle barnets rett til samvær.

¹⁴⁴ Ot.prp. nr. 82 (2003-2004) «Om lov om endringer i barneloven (felles foreldreansvar for samboende foreldre)» s.8.

¹⁴⁵ Barneloven §56.

¹⁴⁶ Barneloven §31 annet ledd.

¹⁴⁷ Familieretten s.383.

¹⁴⁸ Barneloven §36 annet ledd.

¹⁴⁹ Barneloven §48 første ledd.

¹⁵⁰ Barneloven §42 første ledd første punktum.

¹⁵¹ Barneloven §42 første ledd annet punktum.

Det fremgår av barneloven §43 første ledd at den av foreldrene som ikke bor sammen med barnet har rett til samvær. Det nærmere innholdet i samværsretten står foreldrene fritt til å avtale. I vurderingen av hvordan samværsretten skal organiseres skal man legge vekt på hva som er barnets beste. Man skal blant annet legge vekt på hensynet til best mulig foreldrekontakt, barnets alder, barnets tilknytning til nærmiljøet, og reiseavstanden mellom foreldrene.¹⁵² Det er klart at samværsrettens innhold og omfang vil bero på konkrete forhold i den enkelte sak. Hvorvidt foreldrene bor i nærheten av hverandre eller ikke vil spille en avgjørende rolle. Også barnets alder vil spille en viktig rolle, for eksempel bør samværsretten for en ettåring være annerledes enn for en tolvåring. Det kan også være uheldig med for langt tidsrom mellom samværet da det er viktig at kontakten mellom forelderen og barnet blir god og tillitsfull.¹⁵³

3.2.5 Underholdsbidrag til barn

Begge foreldrene har forsørgerplikt overfor sine barn etter barneloven §66. Denne plikten er uavhengig av om foreldrene er gift eller samboere, og uavhengig av hvem barnet bor fast hos og hvem som har foreldreansvaret. Dersom de begge bor sammen med barnet vil de begge naturlig nok bidra til barnets forsørgelse.

Når foreldrene ikke bor sammen skal den som ikke bor sammen med barnet betale fast bidrag til underhold av barnet.¹⁵⁴ Hvordan dette bidraget skal beregnes reiser en lang rekke spørsmål og det har vist seg vanskelig å finne frem til løsninger som får allmenn tilslutning. Lenge fastsatte man bidrag for hvert konkrete tilfelle basert på lovens generelle regler for bidragsplikten. Men etter hvert som antallet bidragssaker økte, ble det behov for mer standardiserte løsninger. I 1989 innførte man et system med faste satser basert på den bidragspliktiges inntekt. Dette systemet ble sterkt kritisert, blant annet fordi den bidragsberettigedes økonomiske stilling ikke ble tatt med i vurderingen. Med virkning fra 1. oktober 2003 ble et nytt regelverk satt i kraft, og dette bygger i stor grad på andre prinsipper enn de eldre reglene om bidrag.¹⁵⁵

¹⁵² Barneloven §43 annet ledd.

¹⁵³ Lødrup/Sverdrup s.389-390.

¹⁵⁴ Barneloven §67.

¹⁵⁵ Lødrup/Sverdrup s. 395

Bidraget skal betales til den forelder som barnet bor fast hos så lenge barnet er under 18 år, men det er likevel barnet som er bidragets eier.¹⁵⁶ Hvis barnet er over 18 år, skal vedkommende selv motta bidraget.

¹⁵⁶ Barneloven §67 tredje ledd.

4. Gjenlevende samboers rettslige stilling

4.1 Gjenlevende samboers arverettslige stilling

4.1.1 Utgangspunkt

Samboere var lenge uten noen rettigheter etter arveloven. Lengstlevende samboer hadde ikke noen lovbestemt arverett, og heller ingen rett til å sitte i uskiftet bo. Samboerne måtte derfor ha sikret hverandre gjennom testament eller livsforsikringer dersom lengstlevende samboer skulle unngå å bli stående igjen tomhendt etter førstavedde samboers bortgang. Dersom avdøde hadde livsarvinger, ville deres pliktdel dessuten medføre store begrensninger i muligheten til å sikre hverandre ved testament. Men i 2008 ble det foretatt en revisjon av arveloven, som medførte at samboere som har, har hatt eller venter felles barn fikk både en begrenset arverett i kraft av loven og rett til uskifte av visse typer eiendeler. Samboere som ikke har felles barn, men som har bodd sammen i minst fem år, fikk samtidig en utvidet testasjonskompetanse på bekostning av sine særkullsbarn. Disse reglene, som trådte i kraft 1. juli 2009, innebar ingen arverettslig likestilling med ektefeller, men samboere som omfattes står ikke lenger i fare for å stå helt ribbet tilbake når samboeren dør.¹⁵⁷

4.1.2 Arvelovens definisjon av samboere

Arvelovens samboerdefinisjon finner vi i §28a. Samboerskap i arvelovens forstand er når «to personar over 18 år, som korkje er gift, registrert partner eller sambuar med andre, lever saman i eit ekteskapsliknande forhold.» Loven krever ikke at partene skal ha felles folkeregisteradresse, men dette kan være viktig som bevismiddel både for at samboerskapet faktisk eksisterer og for når det ble etablert.¹⁵⁸ Forholdet må etter loven være «ekteskapslignende» for å kvalifisere som samboerskap. Hva dette innebærer utover at det må dreie seg om to myndige personer som lever sammen uten å være gift eller registrert partner med hverandre, kan virke uklart. Men det fremgår av forarbeidene at partene må ha felles husholdning, og at forholdet tar sikte på en viss stabilitet. Det kreves imidlertid ikke at partene

¹⁵⁷ Peter Lødrup & John Asland, «Arverett», 6. utgave, 2012 (heretter Lødrup/Asland) s. 76.

¹⁵⁸ Ot. prp. 73 s. 46.

har felles økonomi. Det er heller ikke et krav at det skal være et seksuelt forhold mellom dem.¹⁵⁹

4.1.3 Legalarverett for samboere med felles barn

Oppfyllelse av kriteriene i samboerdefinisjonen i §28a er imidlertid ikke nok for å oppnå legalarverett som samboer. I §28b stilles det ytterligere vilkår som må være oppfylt for at en samboer skal få arverett. For det første må samboerskapet bestå ved dødsfallet. Partene anses imidlertid fortsatt som samboere selv om de i perioder bor fra hverandre på grunn av utdanning, jobb, sykdom eller lignende, jf. §28a andre ledd. Videre oppstiller §28b krav om at gjenlevende samboer har, har hatt eller venter barn med avdøde. Barn som tilknytningskriterium er valgt for at man skal ha et retts teknisk enkelt kriterium for hvilke samboere som skal ha rett til arverett. Kriteriet er også valgt fordi samboere med felles barn er en mer ensartet gruppe enn samboere uten felles barn, som kan dekke alt fra helt unge samboere i utprøvningsfasen, til eldre par som har hver sin familie fra før, og som flytter sammen på sine eldre dager.¹⁶⁰

Dersom man oppfyller disse vilkårene, har man rett til å arve fire ganger folketrygdens grunnbeløp.¹⁶¹ Samboerens arverett etter §28b første ledd gjelder selv om arvelateren har livsarvinger, slik at i de tilfellene der boet er fire ganger folketrygdens grunnbeløp eller mindre, vil samboeren arve alt. Livsarvingene er beskyttet gjennom pliktdelsreglene mot arvelaters testamentariske bestemmelser, men de er ikke beskyttet mot lovgivers bestemmelser om hvordan arven skal fordeles.

Det kan imidlertid tenkes at enkelte par har valgt å leve som samboere fremfor å gifte seg, nettopp for å slippe plikter og rettigheter som blant annet arverett. Løsningen for disse finner vi i §28b andre ledd, som gir samboerne mulighet til å frata hverandre eller begrense arveretten. Dette må gjøres ved testament, og det er et vilkår at samboeren får kunnskap om dette før testators død, så lenge slik varsling ikke var umulig eller urimelig vanskelig.

4.1.4 Utvidet testasjonsrett etter fem års samboerskap

Hvis ingen av samboerne har barn, står de fritt til å tilgodese hverandre fullt ut, for eksempel ved gjensidig testament. Dersom den ene eller begge har særkullsbarn, vil imidlertid deres

¹⁵⁹ Ot. prp. 73 s. 46.

¹⁶⁰ Ot. prp. 73 s.25-26.

¹⁶¹ Arveloven §28b første ledd.

pliktdelsarv stå i veien for samboernes mulighet til å tilgodese hverandre fullt ut ved testament.¹⁶² Derfor har lovgiver i arveloven §28b første ledd, andre punktum gitt par som har vært samboere i minst fem år før dødsfallet, men som ikke har, har hatt eller venter barn sammen, en utvidet testasjonsrett. Denne retten innebærer at de ved testament kan gi hverandre den samme arveretten som loven gir samboere med felles barn i første punktum. Samboerne kan altså testamentere fire ganger folketrygdens grunnbeløp til hverandre, uten at deres respektive livsarvingers pliktdelsarv kommer i veien.

4.1.5 Gjenlevende samboers rett til uskifte

4.1.5.1 Utgangspunkt

Gjenlevende samboers rett til å sitte i uskiftet bo følger av arveloven §28c. Også denne retten er forbeholdt samboere som har, har hatt eller venter barn sammen. Dersom den avdøde samboer har særkullsbarn, har gjenlevende samboer bare rett til å sitte i uskifte dersom særkullsbarna samtykker til dette.¹⁶³ Samboere uten barn er henvist til å opprette gjensidig testament. Slike testament kan gis et innhold som ligger nær opp til uskifteordningen.¹⁶⁴

På samme måte som ved ektefelleuskifte, blir gjenlevende samboer personlig ansvarlig for avdødes forpliktelser.¹⁶⁵

4.1.5.2 Uskiftets omfang

For ektefeller er omfanget av uskifteretten knyttet til formuesordningen, altså felleseie eller særeie. For samboere er avgrensningen av uskiftets omfang knyttet til bestemte eiendeler. Det som i utgangspunktet omfattes er felles bolig og innbo, bil og fritidsbolig som tjente til felles bruk for samboerne, jf. §28c første ledd.

Siden boligen skal være «felles» for samboerne, må pendlerboliger falle utenfor. Videre står bolig omtalt i entall, noe som kan tyde på at man ikke skal kunne sitte i uskifte med flere boliger, dersom samboerne har det. Behovssynspunkter støtter denne tolkningen.¹⁶⁶

Når det gjelder innbo, vil hobbyutstyr og eiendeler til personlig bruk falle utenfor, da dette ikke er «felles» innbo. I ekteskapsloven §33 er det avgrenset til å gjelde «vanlig innbo». En

¹⁶² Arveloven §29.

¹⁶³ Arveloven §28c tredje ledd, første punktum, jf. §10.

¹⁶⁴ Lødrup/Asland s. 407.

¹⁶⁵ Arveloven §28d.

¹⁶⁶ Lødrup/Asland s. 408.

slik avgrensning har vi ikke for samboernes rett til uskifte, derfor må også kostbart innbo kunne omfattes. Dette fremgår også av Ot. Prp. 73 s. 41, hvor departementet legger til grunn at særlig verdifulle eiendeler i prinsippet kan omfattes av uskifteboet. Det uttrykkes imidlertid på s. 48 at det må «trekkes en grense mot samlinger av for eksempel kunst, antikviteter og lignende og mot rene investeringsobjekter. Slike gjenstander skal ikke anses som en del av innboet selv om de blir oppbevart i boligen eller et fritidshus».

Bil må avgrenses mot motorsykler og tilbehør som tilhengere og campingvogner.¹⁶⁷ Det gis i Ot. Prp. 73 s. 49 uttrykk for at flere biler kan omfattes, på det vilkår at alle bilene tjente til samboernes felles bruk.

Også enkelte av gjenlevende samboers eiendeler og erverv vil kunne bli en del av uskifteboet. Det fremgår av arveloven §28c fjerde ledd at «Alt den attlevande sambuaren er eller blir eigar av som høyrer naturleg saman med dei eigedelane han eller ho har tatt over uskift, går inn i uskifteboet». Dersom for eksempel boligen eller fritidseiendommen er sameie mellom samboerne, går begge eierandel inn i uskifteboet. Eier de hver sin del av innboet, vil nok hele innboet gå inn i uskifteboet, uansett hvem som eide det under samlivet. Dersom man bytter gammelt innbo i nytt innbo, vil det nye gå inn i uskifteboet til erstatning for det gamle.¹⁶⁸ Dersom den gjenlevende samboer selger boligen og kjøper en mindre og billigere bolig, skal både den nye boligen og overskuddet fra salget inngå i uskifteboet.¹⁶⁹

Det fremgår av §28c andre ledd at en samboer også kan sitte i uskifte med andre eiendeler, dersom dette fremgår av testament eller arvingene samtykker. Mest vanlig er nok at samboerne lar uskiftet omfatte hele dødsboet, for å slippe alle de vanskelige grensedragningene omkring hva som skal skiftes og hva som skal overtas uskiftet. Hvor samboerne bare har felles livsarvinger er det vanlig at de samtykker til at hele dødsboet kan inngå i uskifteboet.¹⁷⁰

Dersom uskifteretten skal begrenses ved testament er det, på samme måte som for begrensninger i arveretten, satt som vilkår for testamentets gyldighet at den andre samboeren må ha fått kunnskap om dette før testators død.¹⁷¹

¹⁶⁷ Lødrup/Asland s. 408

¹⁶⁸ Lødrup/Asland s. 409

¹⁶⁹ Ot. prp. 73. s.42

¹⁷⁰ Lødrup/Asland s. 409.

¹⁷¹ Arveloven §28c fjerde ledd.

Arveloven §28f slår fast at reglene om uskifte for ektefeller i kapittel III gjelder så langt de passer også for samboeruskifte. Der det er gitt særlige regler for ektepar med særreie, gjelder disse. Blant annet gjelder vilkårene om gjenlevendes økonomiske stilling i §13 og rådighetsbegrensningene i §§19 og 21.

4.2 Andre økonomiske rettigheter

4.2.1 Livsforsikring

Det kan være særlig aktuelt for samboere å sikre hverandre ved livsforsikring.

Livsforsikringsavtaler kan i stor grad tilpasses individuelle behov og ønsker, og forsikringstakeren bestemmer selv hvem som skal begunstiges. Dersom forsikringstakeren ikke har satt opp noen som begunstiget, skal forsikringssummen etter forsikringsavtaleloven §15-1 annet ledd første punktum tilfalle vedkommendes ektefelle. Samboeren er ikke begunstiget direkte gjennom loven slik ektefellen er. Lovgiver fant ikke grunn til å innføre en slik likestilling i forbindelse med innføringen av arverett og rett til uskifte for samboere.¹⁷²

Men samboeren kan oppnevnes som begunstiget og dermed få rett på forsikringssummen uten av livsarvingenes plikt del står i veien. Regelen i §15-6 kan imidlertid sette en stopper for dette i noen tilfeller. Dersom det vil virke «klart urimelig» i forhold til en livsarving som forsikringstakeren hadde plikt til å forsørge at den begunstigede «mottar beløpet, kan den forsørgede helt eller delvis forlange det utbetalt til seg». Dette gjelder også i forhold til ektefellen i de tilfeller hvor forsikringstakeren har oppnevnt en annen som begunstiget.¹⁷³ I de tilfeller hvor forsikringstakeren ikke etterlater seg noen ektefelle, eller en annen begunstiget, tilfaller beløpet «arvingene etter lov og testament».¹⁷⁴

4.2.2 Etterlattepensjon

Samboere som har eller har hatt felles barn, eller tidligere har vært gift med hverandre har rett til etterlattepensjon på lik linje med ektefeller.¹⁷⁵ Etterlattepensjon består av de samme elementene som alderspensjon, altså grunnpensjon, tilleggspensjon og/eller særtilllegg.¹⁷⁶

¹⁷² Ot. prp. 73 s. 51.

¹⁷³ Forsikringsavtaleloven §15-6 annet ledd.

¹⁷⁴ Forsikringsavtaleloven §15-1 tredje ledd første punktum.

¹⁷⁵ Folketrygdloven §17-2 tredje ledd, jf. §1-5 tredje ledd.

¹⁷⁶ Folketrygdloven §17-7 første ledd.

Etterlattepensjonen er inntektsprøvd og blir redusert dersom den etterlatte samboeren har, eller kan forventes å få, arbeidsinntekt.¹⁷⁷

Retten til etterlattepensjon faller bort når mottakeren fyller 67 år eller mottar alderspensjon, uførepensjon eller avtalefestet pensjon.¹⁷⁸ Retten til etterlattepensjon faller også bort dersom den etterlatte inngår ekteskap, eller blir samboer med en person som han eller hun har eller har hatt felles barn med, eller tidligere har vært gift med.¹⁷⁹

4.3 Foreldreansvaret for felles barn

Reglene om foreldreansvaret ved den ene forelderens død er de samme for ektefeller og samboere. Dersom samboerne hadde felles foreldreansvar for barna, får den gjenlevende foreldreansvaret alene.¹⁸⁰

Dersom barnet bodde sammen med begge foreldrene, men bare den avdøde hadde foreldreansvaret, får likevel den gjenlevende forelder foreldreansvaret alene.¹⁸¹ Men dersom den som får foreldreansvaret etter §38 første ledd, ikke bodde sammen med barnet, eller den som får foreldreansvaret etter §38 annet ledd, ikke hadde foreldreansvaret da den andre døde, kan andre innen seks måneder etter dødsfallet reise sak med krav om å få foreldreansvaret og om å få bo fast med barnet.¹⁸²

Reglene i §38 første ledd første punktum og andre ledd første punktum gjelder imidlertid ikke i de sjeldne tilfellene hvor gjenlevende samboer er siktet eller tiltalt for å ha forsettlig eller overlagt forvoldt samboerens død.¹⁸³ I slike tilfeller skal tingretten ta en foreløpig avgjørelse om foreldreansvaret etter reglene i §60a.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Folketrygdloven §17-8 første ledd første punktum.

¹⁷⁸ Folketrygdloven §17-11 første ledd.

¹⁷⁹ Folketrygdloven §17-11 annet ledd, jf. §1-5 tredje ledd.

¹⁸⁰ Barneloven §38 første ledd første punktum.

¹⁸¹ Barneloven §38 andre ledd første punktum.

¹⁸² Barneloven §63.

¹⁸³ Barneloven §38 første ledd annet punktum og annet ledd annet punktum.

¹⁸⁴ Barneloven §38 andre ledd første punktum.

5. Litteraturliste

Lover:

- Lov 31. mai 1918 nr.4 om avslutning av avtaler, om fulmagt og om ugyldige viljeserklæringer.
- Lov 18. juni 1965 nr.6 om sameige
- Lov 3. mars 1972 nr.5 om arv m.m.
- Lov 12. desember 1975 nr. 59 om dokumentavgift
- Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre
- Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker.
- Lov 8. juni 1984 nr. 59 om fordringshavernes dekningsrett.
- Lov 16. juni 1989 nr. 65 om yrkesskadeforsikring.
- Lov 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler.
- Lov 4. juli 1991 nr. 45 om rett til felles bolig og innbo når husstandsfelleskap opphører.
- Lov 4. juli 1991 nr.47 om ekteskap.
- Lov 13. desember 1991 nr.81 om sosiale tjenester mv.
- Lov 26. juni 1992 nr. 86 om tvangsfullbyrdelse.
- Lov 9. desember 1994 nr. 64 om løysingsrettar.
- Lov 7. juni 1996 nr.32 om gravplasser, kremasjon og gravferd.
- Lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd.
- Lov 26. mars 1999 nr.14 om skatt av formue og inntekt.
- Lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasient- og brukerrettigheter.
- Lov 8. mars 2002 nr.4 om barnetrygd.
- Lov 15. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m.
- Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister.
- Lov 15. mai 2008 nr. 35 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her.
- Lov 29. mai 2009 nr. 20 om Husbanken.
- Lov 18. desember 2009 nr.131 om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen.

Forarbeider:

- NOU 1979:32 «Formuerettslig lempingsregel»
- NOU 1999:25 «Samboerne og samfunnet»
- Ot.prp.nr.35 (1978-79) «Om lov om rettergangsmåten i straffesaker»
- Ot.prp.nr.29 (1990-1991) «Om lov om sosiale tjenester mv.»
- Ot.prp. nr. 82 (2003-2004) «Om lov om endringer i barneloven (felles foreldreansvar for samboende foreldre)»
- Ot.prp. nr.73 (2007-2008) «Om lov om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere)»
- Ot.prp.nr.103 (2008-2009) «Om lov om sosiale tjenester i arbeids-og velferdsforvaltningen»

Forskrifter:

- Forskrift 21. desember 1990 nr. 1027 om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeerstatning.
- Forskrift 12. desember 2005 nr. 1443 om lov om fri rettshjelp.
- Forskrift 15. oktober 2009 nr. 1286 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her.
- Forskrift 15. februar 2014 nr. 209 om tildeling av utdanningsstøtte for undervisningsåret 2014-2015.
- Forskrift 23. mai 2014 nr. 657 om grunnbeløp, reguleringsfaktorer, satser for minste pensjonsnivå i folketrygden fra 1. mai 2014 og virkningstidspunkt for regulering av kravet til minsteinntekt for rett til dagpenger.

Rettspraksis:

- Rt. 1984 s. 497
- Rt. 1978 s. 1352
- Rt. 2000 s. 585
- Rt. 2000 s. 1089 (Stell- og pleiedommen)
- Rt. 2004 s. 256.

- Rt. 2011 s. 1168
- Rt. 2011 s. 1176

Bøker:

- Kirsti Strøm Bull, «Ugift samliv», 1990
- Inge Unneberg, «Samboere – vi skal flytte sammen», 1996.
- Inge Unneberg, «Samboere – etter samlivsbruddet», 1996.
- Inge Unneberg, «Samboere – når samboeren dør», 1996.
- Tone Sverdrup, «Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv», 1997
- Johs. Andenæs, «Norsk straffeprosess», 4. utgave, 2009
- Peter Lødrup & Tone Sverdrup, «Familieretten», 7. utgave, 2011.
- Peter Lødrup & John Asland, «Arverett», 6. utgave, 2012

Artikler:

- Tone Sverdrup, «Sameie i ekteskap og samboerforhold», Jussens Venner 2000, s. 251–271
- Tone Sverdrup, «Vederlagskrav og lemping i samboerforhold – to nye høyesterettsdommer», Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, 2011 s. 323-337
- Tarjei Bekkedal, «Felles prosjekt; om sameie i ekteskaps- og samboerforhold», Jussens Venner 03/2012, s. 159-183

Rapporter og publikasjoner:

- Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), «Økonomisk likestilling blant gifte og samboende», 2013
- Statistisk sentralbyrå (SSB), «Dette er Norge 2014. Hva tallene forteller.», 2014.

Internett:

- Statistikk om samboere (aksessert 08.12.14):
<http://www.ssb.no/samboer/>

- Om tilskott til flytting for å komme i arbeid (aksessert 08.12.14):
<https://www.nav.no/no/Person/Familie/Enslig+mor+eller+far/Tilskudd+til+flytting.1042.cms>
- Om de ulike skatteklasser (aksessert 08.12.14):
<http://www.skatteetaten.no/no/Person/Skattekort-og-forskuddsskatt/Skatteklasser/>